ETEN MAKEN WAAR JE BLIJ VAN WORDT!

DE VOEDSELFAMILIES
TWEEDE VOORTGANGSRAPPORTAGE
ZUID-HOLLAND, MEI 2017

Voedselfamilies

ETEN MAKEN WAAR JE BLIJ VAN WORDT!

DE VOEDSELFAMILIES
TWEEDE VOORTGANGSRAPPORTAGE
ZUID-HOLLAND, MEI 2017

Ik hoef niet meer per se eigenaar te zijn van mijn grond,
van mijn kassen.
Als ik ze maar kan gebruiken.

Joyce
Bloemenkweker

Tomatoes

Wij hebben geïnvesteerd in onze eigen aardwarmtebron.
Toen de pomp afbrak hebben wij hem opgevist met een zelfgemaakte phishing tool, wat volgens de experts onmogelijk zou zijn.
Innovatie gaat van hoogtepunt naar dieptepunt naar hoogtepunt...

Ted
Twaalfde-generatie-tuinbouwer

Hoe kun je afval gebruiken als grondstof,
en wanneer gaan wij ons grondstoffen-afval op waarde schatten?

Mark
Afvalpionier

Waar ik voor sta is: gewoon beginnen.
Niet wachten maar doen.
Daar kunnen we elkaar in ondersteunen.

Deborah
Imker

INHOUDSOPGAVE

Update: Inleiding 14
Update: Wie vormen de Voedselfamilies? 18

DEEL 1

Het ontstaan van een agrogroeiregime in een stadsmaatschappij 25
Zuid-Holland als landbouwprovincie 26
Ons voedsellandschap komt voort uit onze grond 26
1000 culturen en een melksommelier 27
Een kraamkamer van lokale initiatieven 27
De gemiddelde Zuid-Hollandse boer? 28
Wat ligt er op het bord van de stadsmaatschappij? 30

Intermezzo: Van 1860 naar 2010 32

Van nooit meer honger naar agrogroeiregime 34
Wereldwijde kostprijsketens 35
De droom bereikt 37

DEEL 2

Gevangen in een agrogroeiregime? 39
Doorgeschoten agrogroeiregime 40
Gevolgen van een doorgeschoten agrogroeiregime 43
Bijsturen met verduurzaming 44
Wat als bijsturen niet genoeg is? 45

Intermezzo: Bewustzijnscrisis voor Jan 46

Dit raakt de kern van onze zorgen 47

Intermezzo: 2036 – Het wordt stil op het Zuid-Hollandse platteland... 48

Op zoek naar een nieuwe basis 50
Op zoek naar nieuwe families 51

Update: Intermezzo: Verder verdiepen bij Dik 52

DEEL 3

Zuid-Hollandse basiseconomie 55
Als je een heldere droom hebt krijg je mensen mee 56
Toekomstbeeld Nationaal Waterpark Zuid-Holland 59
Update: Waterpark in aanbouw 63
Toekomstbeeld 100 Megamakerstallen 65
Update: De Megamakerstal bestaat al 69
Toekomstbeeld Vensterlandbouw 75
Update: 80% Made in Zuid-Holland: kan dat? 80
Doe-en fluisterplannen 83

DEEL 4

Update: Proeftuinen en doorbraakprojecten 85
Update: Volg de gek 86
Update: Proeftuinen en mogelijke doorbraakprojecten 90

INLEIDING

Monster, 11 mei 2017

Hallo,

Voor je ligt de tweede voortgangsrapportage van 'de Voedselfamilies'. Met dit vernieuwingsnetwerk willen wij *regionaal* bijdragen aan een *duurzame*, *gezonde* en *betaalbare* voedselvoorziening in Zuid-Holland. Klinkt dat technisch? Voor ons betekent dit: eten maken waar je blij van wordt.

Je bent welkom in onze kraamkamer voor nieuwe ideeën

Iedereen is welkom bij de Voedselfamilies! Wij zijn benieuwd naar jouw vernieuwende perspectieven, ideeën en praktijken.
De Voedselfamilies kwamen op 14 januari 2016 voor het eerst bijeen in Pijnacker. In de kassen van de pionierende tomatenteler Ted Duijvestijn vroegen wij ons af waarom het niet lukte om het op fietsafstand gelegen Rotterdam te voeden met zijn duurzame tomaten. Waarom lukt het niet om onszelf te voeden op een manier die goed voelt? Deze vraag houdt ons nog steeds bezig.
Het antwoord is niet eenvoudig. Anders dan de transitie naar een duurzame energievoorziening, die al een heldere richting heeft, staan wij aan het begin van de voedseltransitie. Bijsturen, of hetzelfde beter doen, is niet genoeg. Wij dagen onszelf uit om te verbeelden en te proberen hoe het anders kan.
De Voedselfamilies zoeken mensen met creativiteit en doorzettingsvermogen die samen met ons nieuwe ideeën willen verkennen, willen uitproberen en daar weer van willen leren. Vanuit en voor Zuid-Holland.

Innovatieve beleidskaders uitproberen

Stel je de toekomst eens anders voor: met een Nationaal Waterpark Zuid-Holland en 1000 boeren met een basisinkomen, 100 Zuid-Hollandse Megamakerstallen en een Vensterlandbouw met 80% lokale voedselproductie. Na de lancering van de Voedselfamilies in mei 2016 zijn wij vanuit deze toekomstperspectieven verder gaan verkennen en onderzoeken wat op dit moment de moeite waard is om uit te proberen.
Lees hier hoe wij onze eerste voortgangsrapportage hebben aangevuld met inzichten die helpen om kansen te zien voor doorbraken.

Zonder stip op de horizon kan jij je bedrijf niet veranderen. Met stip ga je de koers verleggen.

Bij het hoofdstuk 'Toekomstbeeld 100 Megamakerstallen' vind je de resultaten van de voedselfamilie-bijeenkomsten bij Arie van den Berg te Hoeve Ackerdijk en bij Jan Duijndam te Hoeve Biesland in het najaar van 2016. Bij 'Wat als bijsturen niet genoeg is?' vind je de conclusies van de bijeenkomst over circulair denken bij Dik Kruijthoff en zijn Novifarm (december 2016). En onder 'Toekomstbeeld Vensterlandbouw' staan de resultaten van de bijeenkomst in het distributiecentrum van Drees Peter van den Bosch (januari 2017).

Meedoen. Daar gaat het om....

Het gaat om meedoen. Meningen zijn er genoeg. Iedereen heeft een beetje gelijk. Het gaat erom dat wij een visie delen. Daarom: je bent altijd welkom op onze bijeenkomsten. Het zou geweldig zijn als de ideeën je aanzetten om de volgende dag je agenda anders in te delen en iets anders te doen! Heb je belangstelling? Aanmelden kan via duurzamelandbouw@pzh.nl. Je kunt ons vinden op www.voedselfamilies.nl, op facebook en LinkedIn als je zoekt naar 'Voedselfamilies Zuid-Holland'.

Onder de naam 'de Voedselfamilies' geven wij onszelf tot 2020 de tijd om met projecten doorbraken te bewerkstelligen in de huidige manier van doen, denken en organiseren van ons voedselsysteem. We zijn op zoek naar

een samenspel tussen pioniers en de gevestigde orde. Waarom? Wie 100% binnen of buiten het huidige systeem staat, kan minder bereiken. Maar zit je op de grens? Dan wordt het spannend... en leuk!
Wij halen onze Zuid-Hollandse voedselfamiliebanden aan om verbindingen te herstellen en nieuwe relaties op te bouwen.

Doe mee!

Namens de Voedselfamilies,
de Voedselfamilies Programmaraad,

PJ Beers
Drees Peter van den Bosch
Ted Duijvestijn
Hans Koot
Andries Middag
Jan-Willem van de Schans
Bert Vollering
Sanne Zwart
Pepik Henneman

De Zuid-Hollandse Voedselfamilies worden gestimuleerd door de InnovatieAgenda Duurzame Landbouw van de provincie Zuid-Holland. Met deze agenda wil de provincie, via netwerken en proeftuinen, koplopers in de landbouw- en voedselketen helpen nieuwe perspectieven en initiatieven te ontwikkelen. Ons doel: gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel voor iedereen!

Weet je niet tot welke voedselfamilie jij behoort?
Stel jezelf dan twee vragen:

1) DOOR WIE WORD JIJ GEVOED?
2) WIE VOEDT JOU?

Weet je het antwoord niet direct? Ga dan net als wij op onderzoek uit.
Misschien kom je er niet uit, of voel je je niet thuis bij je familie? Dan kun je altijd nog een nieuwe voedselfamilie beginnen. Of deelnemen aan die van ons.

Telkens als wij ervoor kiezen om het anders te doen, maken wij het onze politieke leiders makkelijker om anders te beslissen.

Als de samenleving wil dat het gebeurt, is het formele proces secundair.

WIE VORMEN DE VOEDSELFAMILIES?

PROGRAMMARAAD

PJ BEERS

Onderzoeker en ondersteuner van duurzame transities.
'Wat mij drijft is een zorg en een wens. Ik maak me zorgen om klimaatverandering, biodiversiteit, milieu en de toekomst van de landbouw. Hoe kunnen we bewustzijn vergroten? Mijn wens is dat ons dat lukt.'

DREES PETER VAN DEN BOSCH

Distributie-pionier met Willem&Drees.
'Een woord past precies bij mij: onvoorwaardelijk. Dat je het echt moet doen. Dat jouw keuzes leiden tot de waarde die jij wilt hebben.'

TED DUIJVESTIJN

Aardwarmte-pionier. Sinds twaalf generaties tuinbouwer.
'In mijn dromen is mijn grootste klant een apotheek.'

PEPIK HENNEMAN

Directeur Meneer de Leeuw, werkplaats voor maatschappelijke verandering en innovatie.
'Ik geloof dat de voedseltransitie op gang aan het komen is en dat een stadsprovincie als Zuid-Holland voortrekker kan zijn.'

ANDRIES MIDDAG

Manager regio West bij LTO Noord.
'We willen grote stappen gaan zetten richting verduurzaming. De jeugd heeft de toekomst: hoe gaan wij hen helpen bij het zetten van die stappen?'

Wij vormen een waardengemeenschap. Wij zoeken naar voor ons betekenisvolle disruptieve innovaties.

HANS KOOT

Aanvoerder van het transitieteam Duurzame Landbouw in Zuid-Holland.
In de provinciale InnovatieAgenda Duurzame Landbouw (juni 2016) heeft de provincie gekozen voor de ambitie om de landbouw te verduurzamen: 'Samen voor een sprong naar duurzame landbouw'. Wat we hier nu doen is verder werken aan die sprong via dit vernieuwingsnetwerk en proeftuinen. Ons doel is gezond, betaalbaar en duurzaam eten voor iedereen.

JAN-WILLEM VAN DER SCHANS

Actie-onderzoeker duurzame voedselsystemen.
'Ik ben een boerenzoon in de stad. Iedereen zou op loopafstand landelijkheid moeten kunnen ervaren. De stad kan ons platteland worden.'

BERT VOLLERING

Boer, event manager, allround bestuurder en adviseur met een modern melkveebedrijf, Landleven, te Waarder. Bert is actief betrokken bij de Woerdense kaas- en streekmarkt: Boerenmarktstad.

'Verfrissend: zonder beleid en desorienterende taal.' 'Uit de comfortzone! Werken vanuit het onderbewuste. Dan wordt het spannend.' 'Wij kennen, en werken vanuit, de intrinsieke waarde van voedsel.' 'Wij zijn multifunctioneel denkend: één middel dient vele doelen.'

SANNE ZWART

Fermenteerder en makerspionier bij Flowers&Sours.
'Volgens mij staan we aan de vooravond van een transitie die, in een notendop, inhoudt dat het model van de huidige supermarkt (inkoop, logistiek, retail) vervangen gaat worden door het totaal van de vele nieuwe korte-keten-initiatieven. Dat vraagt om een radicaal andere organisatievorm. En die vorm, die moeten we uitvinden. Door te doen.'

VERBONDEN MET DE VOEDSELFAMILIES

ARIE VAN DEN BERG

Biologisch veehouder, Hoeve Ackerdijk.
'Ik zie dat mensen kritischer worden op wat ze eten. Ze willen meer weten over de herkomst ervan. Snel rijk worden is niet meer zo belangrijk, geluk wel. Dieren en boerderijen hebben daarin een rol te spelen.'

EEN NETWERK ALS EEN SPREEUWENZWERM

In het najaar zwermen spreeuwen. De groep aan laten zwellen voor de grote trek is dan van levensbelang. De rest van de tijd leven ze in kleinere groepen. Dat is een metafoor die je kunt gebruiken bij de ontwikkeling van de Voedselfamilies: we zoeken elkaar op in de formatie die op dat moment nodig is. Soms werken we in klein verband geconcentreerd aan een idee of project, soms maken we massa en worden we zichtbaar voor de wereld. Een netwerk van samenwerkers dat krimpt en uitdijt al naar gelang de omstandigheden.

NILS DEN BESTEN

Boer, coöperatiebestuurder en adviseur.
'Mijn vader was een gemiddelde boer, mijn opa was een gemiddelde boer. Ik ook, en het bevalt me prima. Alleen: die gemiddelde boer, die verandert steeds.'

MAIDIE VAN DEN BOSCH

Ontwikkelaar van culinaire concepten met Flowers&Sours en de Bloesembar.

PAUL CASTELEIJN

Top hovenier met een warm hart voor duurzaamheid, voedselbossen en eetbare tuinen.
En gaat dit in Barendrecht realiseren in een 10 ha groot natuurgoed.

BAS CLOO

Chef-kok, mede-oprichter van Dutch Cuisine.
Als chefs en landbouw elkaar beter begrijpen kunnen ze daadwerkelijk invloed uitoefenen op het voedselaanbod en het eetgedrag van de consument verduurzamen.

JAN DE DOOD

Verbinder van hoofd en hart.
Jans levenswerk is bijdragen aan een mooie en duurzamere wereld. Hij ziet economie als een maatschappelijke structuur die ook anders georganiseerd kan worden.

JAN DUIJNDAM

Biodynamische boer in de polder van Biesland.
'Er zijn goede initiatieven en actieve koplopers. Mensen zoals jij en ik. Wij weten onze weg wel te vinden. Maar wij alleen; dat is te weinig. Hoe bereiken we de massa?'

BERNARD DUIJVENVOORDE

Transporteur.

MARLOES VAN ECK

LTO Noord.
Koplopers houden zich voortdurend bezig met ontwikkelingen op het gebied van verduurzaming. Hoe kunnen wij anderen een duwtje in de rug geven?

JOKE EEK

Voorzitter Slow Food Groene Hart.
'Voedsel gaat ons allen aan. Wat voedt ons echt? Hoe wordt er gevoed en hoe komen we tot werkelijk voedend voedsel? Wat kan ik zelf doen en wat kunnen wij met elkaar doen?'

RACHELLE EERHART

Ketenpionier met Rechtstreex, winnaar Prins Bernhard Cultuurprijs Zuid-Holland vanwege haar inzet voor een duurzame samenleving.
'Ziekenhuisvoedsel kan duurzamer, gezonder en lekkerder en die ontwikkeling kan beginnen bij ons. Kunnen we daar een guerrilla-actie van maken?'

CARLA GLORIE

Natuurvoedingskundige, docent Voeding en Moestuinieren.

PATRICK KAASHOEK

Facilitator van systeeminnovatie in voedsel en energie.
'Het valt me op dat in de Voedselfamilies de gelijkwaardigheid heel sterk is. Er is geen onderscheid tussen consument of producent, professor of tuinder. En dat is precies wat nodig is om een nieuw voedselsysteem te creëren...'

SANDRA VAN KAMPEN

Oprichter De schaal van Kampen
Er is volop beweging in de voedselsector. Ik deel zetjes uit om die beweging te versterken.

JEROEN & MELLANY KLOMPE

Akkerbouwers in Hoeksche Waard.
'De bodem heeft een heilige status voor voedselproductie.' 'Onze nieuwe sociale maatschappij ligt tussen platteland en stad. Dat moeten we opbouwen. Daarin is communiceren misschien wel de grootste opgave.'

JAN KOREVAAR

Gaf leiding aan een supermarktketen.
Voorziet dat in de nabije toekomst ouderen steeds meer tijd hebben om aan eten te besteden en dat jongeren kritischer zullen zijn omdat ze meer weten.

MONIQUE DE KNEGT

Adviseur bij HAS hogeschool: vernieuwing in praktijkgericht onderzoek en doorwerking in onderwijs.
Partner in het Kennis&Ontwikkelprogramma en lid Strategisch Team.

PHILINE KROSSE

Transitiearchitect.
Werkt aan diverse projecten in de landbouwsector, in haar directe omgeving en thuis; aan voeding en gezondheid op alle niveau's in het systeem.

DIK KRUIJTHOFF

Akkerbouwer, vennoot van Novifarm, winnaar agrarisch ondernemer 2017.
'We hebben het goed voor elkaar, want we zitten in een prachtige rivierdelta met een superklimaat. Dat kan heel goed hand in hand gaan met biodiversiteit en een werkend verdienmodel.'

JOYCE LANSBERGEN

Inspirerende tuinbouwvrouw, directeur LG Flowers.
'Ik hoef niet meer per se eigenaar te zijn van mijn grond, van mijn kassen. Als ik ze maar kan gebruiken.'

CORNÉ VAN LEEUWEN

Melkveehouder te Schipluiden.
'Het is belangrijk te beseffen dat de wereld groter is dan Zuid-Holland en dat de boterham van melkveehouders vooral in China verdiend wordt.'

JAN DIEK VAN MANSVELT

Voorzitter stichting Down2Earth.
'Ik wil opwenteling in plaats van afwenteling. Eet de grond gezond.'

MERTEN NEFS & JANNESKA SPOELMAN

Onder de noemer 'Verse Stad' onderzoeken architecten Janneska en Merten de impact en kansen van de voedselvoorziening vanuit een ruimtelijke blik.
Wat betekenen de grote veranderingen in de voedselketens voor de beleving en het functioneren van de stad?

ARNOUT DEN OUDEN

Jonge akkerbouwer in Zuidland.
Nieuwsgierig naar alles wat voedsel betreft. Zoekt naar manieren om consumenten meer te betrekken bij zijn bedrijfsvoering en hen zodoende de kwaliteit van zijn producten te laten kennen en waarderen.

ALEX OUWEHAND

Directeur Milieufederatie Zuid-Holland.
'Wat wij hier doen moet zo sterk inspireren dat het een nieuwe werkelijkheid wordt.'

HERMAN POOS

Innovatiepromotor- en coach van Rob Baan bij Koppert Cress.
Houdt zich bezig met voeding en gezondheid en ondersteunt ambitie van Rob Baan om van Nederland de gezondste delta te maken.

DEBORAH POST

Imker en duurzame landbouw-pionier, initiatiefneemster Honey Highway.
'Waar ik voor sta is gewoon beginnen. Niet wachten maar doen. Daarin kunnen we elkaar ondersteunen.'

HANS SCHOUFFOER

Werkt aan de energietransitie in de provincie Zuid-Holland.
'Het bijzondere van het Nationaal Waterpark is dat het niet is begonnen om waterveiligheid en waterkwaliteit.'

MARK SLEGERS

Sinds 2,5 jaar pionier in afval als grondstof met Rotterzwam en BlueCity010.
'Van koffieafval alleen al kunnen we tien producten maken, waarvan we er nu vijf hebben ontwikkeld. Koffie is een van de grootste afvalbronnen in Nederland. Wij zien kansen en zeggen: Dat gaan we doen!'

MARIE-JOSÉ SMITS

Marie-José Smits, Wageningen Economic Research. Senior onderzoeker, met in het bijzonder belangstelling voor circulaire economie en natuurinclusieve landbouw.
Partner in het Kennis&Ontwikkelprogramma en lid Strategisch Team.

NATHALIE DE RIDDER

Regiomakelaar en docent-expert Dier-& Veehouderij, InHolland.
Partner in het Kennis&Ontwikkelprogramma en lid Strategisch Team. 'Ik voel me verbonden met de voedselfamilie omdat ik Groen DNA en dezelfde 'droom' deel en daaraan mee wil werken.'

JAN VAREKAMP

Passie voor Tuinbouw. Vers Van Voorne, de moderne NL Tuinbouw op een presenteerblaadje.
Bezoek, Beleef en Bewonder!

THEO VOGELZANG

Wageningen Economic research, Expertisegroep Groene Economie en Ruimtegebruik.
Partner in het Kennis&Ontwikkelprogramma en lid Strategisch Team.

ANNETTE DE VLIEGER

Steunpunt Drechtstadboer
Drechtstadsboer zet zich in voor de Korte Keten. Directe verbinding tussen consument en boer.

HAN WEBER

Gedeputeerde Zuid-Holland voor Energie, Natuur & Recreatie, Landbouw en Goeree-Overflakkee. En enthousiast ambassadeur van de Voedselfamilies en duurzame landbouw.

DEEL 1

HET ONTSTAAN VAN EEN AGROGROEIREGIME IN EEN STADSMAATSCHAPPIJ

Om te weten waar je als voedselfamilie heen wilt gaan, is het goed om samen te begrijpen waar je nu bent! Om samen te begrijpen waar je nu bent is het goed om weten waar je vandaan komt.

ZUID-HOLLAND ALS LANDBOUWPROVINCIE

ONS VOEDSELLANDSCHAP KOMT VOORT UIT ONZE GROND

In het zuidwesten van Zuid-Holland vind je zeeklei, waarop akkerbouw goed gedijt. De opbrengst bestaat vooral uit uien, aardappels, granen en bieten. In het Westland is de grond zandiger en er staan kassen voor de teelt onder glas. Veen kenmerkt het oosten, daar grazen vooral veel koeien. De veeteelt is vooral extensief. Koeien staan meer dan gemiddeld in de wei en worden iets ouder dan elders in het land. En akkerbouwers hebben de grond relatief vaak zelf in bezit. Zuid-Holland grenst aan zee en ligt in een vruchtbare rivierdelta. De zee brengt mogelijkheden en uitdagingen: Rotterdam is een wereldhaven en maakt zo van de provincie een gigantisch voedselknooppunt. Maar de zee brengt ook verzilting met zich mee. Bodemdaling is met name in de veengebieden een probleem.

Het landbouwareaal krimpt...
Dat gaat in Zuid-Holland harder dan elders in Nederland. De omvang van de landbouwgrond daalde de afgelopen 35 jaar met bijna 18 procent, gemiddeld 812 hectare per jaar. Er is nu nog 127.000 hectare landbouwareaal.

... toch zijn we voedselknooppunt van de wereld!
Rotterdam is één van de grote voedselknooppunten ter wereld, en de grootste haven van Europa. Met een overslag van meer dan 10 miljoen ton 'agribulk' per jaar. Zo draait Zuid-Holland mee als belangrijke schakel in een mondiale voedselketen die producenten en consumenten van over de hele wereld met elkaar verbindt.

In een hoogproductief land
Nederland is hoogproductief op wereldschaal. We staan bekend om onze goede opbrengsten per hectare en per koe. In 2011 schreef Emiel Wubben, onderzoeker aan Wageningen University & Research Centre: 'De agrarische productiviteit van Nederland ligt vijf keer hoger dan het Europees gemiddelde.' Dat schrijft hij onder andere toe aan de glastuinbouw (rapport: 'Groeien over Grenzen'). Stond de gemiddelde melkproductie in de wereld in 2014 op 107 kilo per hoofd van de bevolking, in Nederland was dat meer dan 750 kilo. En internationaal

onderzoek noemt Nederland het beste voedselland ter wereld, met het meest gevarieerde, gezonde, betaalbare en voedingsrijke voedsel *(bron: Oxfam Novib, 2014)*.

1000 CULTUREN EN EEN MELKSOMMELIER

Als je door Zuid-Holland fietst, ruik je tajine en hutspot. In onze provincie wonen ongeveer drieënhalf miljoen inwoners, waarvan meer dan tweederde in de stad. De dichtheid varieert van twaalf mensen per voetbalveld in de Haaglanden tot minder dan één per voetbalveld in Goeree-Overflakkee. De stad keert het platteland, en andersom. In Rotterdam voel je je wereldburger. In Korendijk is het alsof de stad niet bestaat. Een metropoolregio waar je je laarzen vies kunt krijgen. Waar je ook bent, overal bevindt zich wel ergens water in je blikveld.

Hoe krijg je je tomaat bij de buurman?
Vanuit zijn kas in Pijnacker ziet tuinbouwer Ted het altijd levendige Rotterdam liggen. In een topweek oogst hij 350 ton tomaten. Maar zijn tomaten krijgt hij deze stad haast niet in. Het lijkt erop dat wij ons systeem zo hebben ingericht, dat het eenvoudiger is een tomaat van Pijnacker naar China te krijgen dan naar Katendrecht. En de tomaten in de buurtsuper van Katendrecht? Die zijn waarschijnlijk uit Spanje overgekomen. Hoe kan dat?

EEN KRAAMKAMER VAN LOKALE INITIATIEVEN

‘De boer kan leren van de blik van de stedeling,’ zegt biologische boer Arie. ‘Andersom ook,’ zegt stadskind Huibert. Zuid-Holland is een kraamkamer van lokale initiatieven die zich richten op het verbinden van producenten en consumenten in de buurt, of op duurzame productie. HoekscheWaardse Telers, RotterZwam, Rechtstreex, Natuurlijk Voorne-Putten, Willem & Drees, Rotterdamse Oogst, Groene Hart Kloppend Hart, Uit je Eigen Stad, Veenweiden Innovatie Centrum: dit is maar een kleine greep uit het grote aanbod aan initiatieven en bewegingen. Maar ondanks al die initiatieven blijft het aandeel lokale duurzame voeding laag in kwantiteit: zij beslaat minder dan 20% van onze voedselvoorziening. Hoe kan dat?

DE GEMIDDELDE ZUID-HOLLANDSE BOER?

Dé gemiddelde Zuid-Hollandse boer bestaat niet...
Dik produceert met zijn vennoten 20 miljoen kilo aan voeding per jaar. Samen zetten zij alles op alles om hun carbon footprint neutraal te krijgen. Arie is begonnen als 'gangbare' boer maar overgestapt op bioboeren omdat de gangbare praktijk van de melkpoederexport hem tegen de borst stuitte. Op zijn multifunctionele boerderij kunnen stedelingen parttime aan de slag en is net een kinderopvang geopend. Joyce vraagt zich af hoe de geur, kleur en beleving van de bloemen die zij kweekt voelbaar kan worden gemaakt in de schappen, om zo emotie terug te brengen. De gemiddelde Zuid-Hollandse boer bestaat niet. Misschien bestond hij dertig jaar geleden. Inmiddels zijn er veel manieren om een agrarisch bedrijf in te richten. Wel zijn er gangbare praktijken, waar haast iedereen wel op één of meerdere punten van afwijkt.

... maar heeft wel een familiebedrijf
Het gros van de landbouwbedrijven is nog steeds een familiebedrijf. De grote meerderheid van de boeren heeft zijn of haar bedrijf overgenomen van een eerdere generatie en hoopt het door te geven aan een volgende – al is opvolging een nijpend probleem.

'IK BEN EEN GEMIDDELDE BOER'

Zoals Nils den Besten het vertelde: 'Ik ben een gemiddelde boer. Mijn opa was een gemiddelde boer, mijn vader ook. Maar wat gemiddeld is verandert steeds. De gemiddelde boer van nu is veel verder gespecialiseerd dan die van twee generaties terug. Als ik kijk naar de toekomst, zie ik de diversiteit terugkeren. Als mijn dochter straks boer is, gun ik het haar dat het niet meer draait om "meer" maar om "anders". Ik heb anderen nodig om die draai te kunnen maken; het begint niet bij mij alleen.'

Familiebedrijven hebben een eigen dynamiek. Je kunt op elkaar terugvallen en moet je af en toe aan elkaar ontworstelen. Je weet dat je opa het anders deed dan jij. Je bent benieuwd hoe je kleinkind het in de toekomst zal doen. En het is belangrijk dat hij of zij het dan nog steeds goed kan hebben.

Boer zijn is veel meer dan economisch produceren

Je werkt met levende dingen: dieren, planten, organismen. En je levert voedsel: de basis waarop ander leven weer doorgroeit. Verantwoordelijk werk. Neem veehouder Barend. Zijn passie is het maximale uit koe en akker halen. En van daaruit is het logisch om heel goed te willen zorgen voor je dieren. Barends basis is de koe. 'Als de koe het goed heeft, heb ik het goed.'

In een familiebedrijf geef je wat je kan en neem je wat je nodig hebt.

Als je met vee werkt, wil je dat het goed gaat. Net als met kinderen.

In een familie moet je soms vechten en schoppen om het anders te doen.

WAT LIGT ER OP HET BORD VAN DE STADSMAATSCHAPPIJ?

Wat gebeurde er in de twintigste eeuw in relatie tot wat nu op ons bord ligt? Landbouw en voedselproductie veranderen van iets waar velen bekend mee zijn in een specialistische bezigheid. Een blik op de ontwikkelingen van de afgelopen decennia...

Wie varkens voert ziet varkens staan

Aan het begin van de vorige eeuw waren meer mensen betrokken bij landbouw. Tot aan de Tweede Wereldoorlog stond op elke paar hectare in Zuid-Holland een boerderij, en met de productie van die boerderij voorzag een aantal mensen in hun levensonderhoud. Tussen 1950 en 2013 gebeurt er iets bijzonders in heel Nederland: het aantal hectare grond per bedrijf vervijfvoudigt terwijl het aantal werknemers per bedrijf halveert en het aantal bedrijven keldert van 410.000 naar 67.000.

Wat groeit blijft groeien, wat krimpt wordt kleiner

In de twintigste eeuw groeien eerst de steden uit hun voegen. Zo groeit Den Haag van 180.000 inwoners in 1895 naar 450.000 in 1933, en Rotterdam van 160.000 in 1880 naar iets boven de 500.000 in 1920. Na de Tweede Wereldoorlog worden grote gemeenten en 'groeikernen' aangewezen als overloop voor steden. Zo verstedelijkt een deel van het platteland, terwijl in veel landelijk gebied de krimp inzet.

De boer kan leren van de blik van de stedeling.

Van een web naar een keten

Dit betekent dat aan het begin van deze eeuw meer mensen in een omgeving woonden waar landbouw plaatsvond. Daardoor wisten zij hoe landbouw eruit zag en wat het met zich meebracht. Meer mensen zagen worteltjes groeien en rooiden zelf weleens een aardappel. Ze hadden het varkentje dat op hun bord lag misschien zelf een keertje gevoerd – of het op zijn minst letterlijk 'zien staan.' In kleinere gemeenschappen met kortere lijntjes was voedselproductie automatisch een onderdeel van het web. Met het doorsnijden van die banden door de toenemende scheiding tussen stad en platteland, wordt eten anoniem. Je koopt of ruilt het niet meer bij de producent maar via een tussenhandelaar. Als je de boer niet kent, is het misschien niet zo belangrijk of hij wel een eerlijke prijs krijgt. Als kipfilet enkel een roze structuurtje onder cellofaan is, hoef je er ook niet zuinig op te zijn.

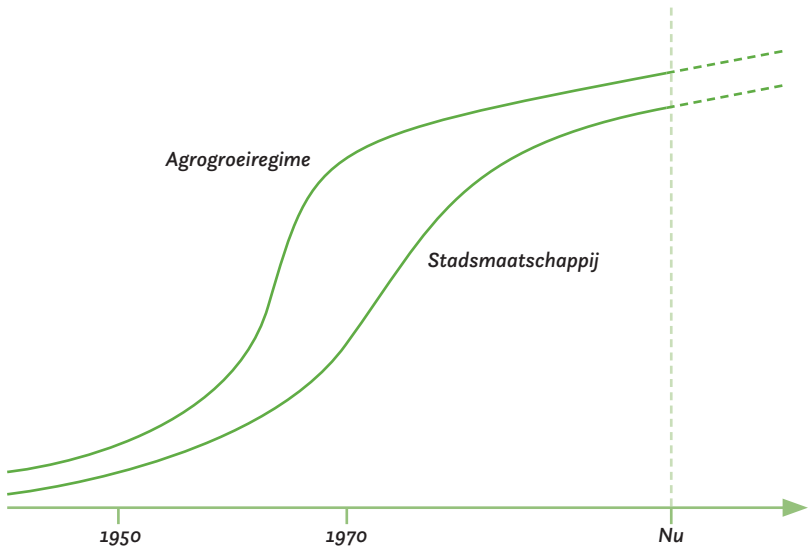

Afbeelding 1
Agrogroeiregime en stadsmaatschappij

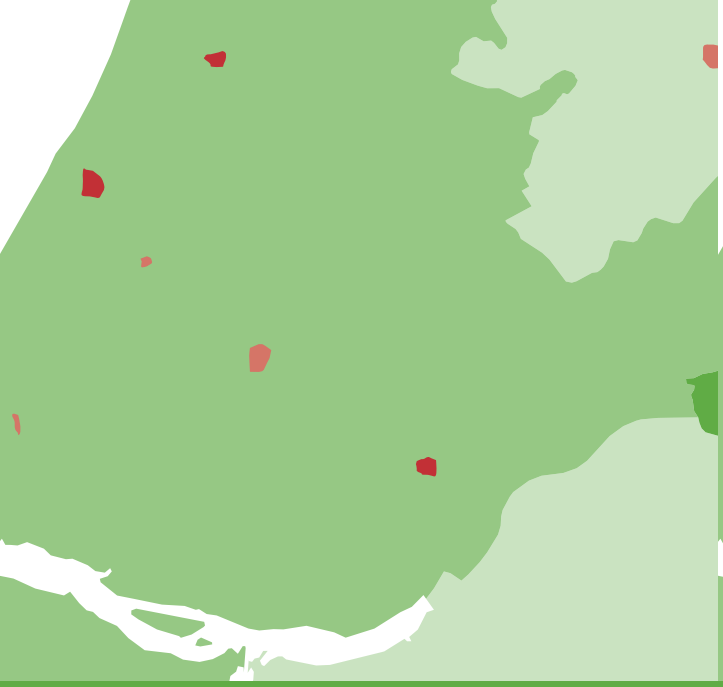

1890

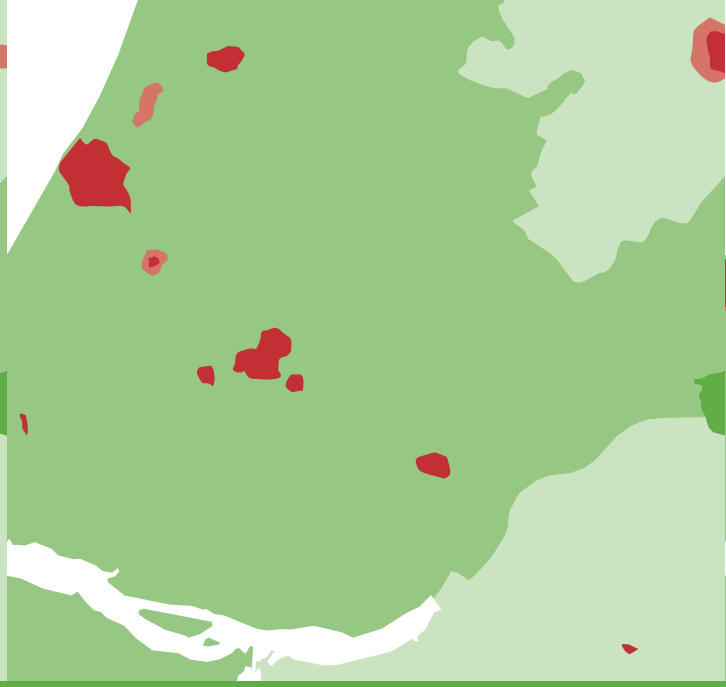

1920

INTERMEZZO: VAN 1860 NAAR 2010

1980

2010

Mijn familie zit sinds 1500 in de landbouw. Eerst bij Loosduinen. Vlak na de Tweede Wereldoorlog kwam de eerste kas...

VAN NOOIT MEER HONGER NAAR AGROGROEIREGIME

Om onze huidige gangbare landbouwpraktijken te begrijpen, moeten wij terugreizen in de tijd. Naar de hongerwinter tijdens de Tweede Wereldoorlog. Die crisisperiode, gecombineerd met nieuwe mogelijkheden dankzij modernisering en industrialisatie, heeft een omslag op gang gebracht die onze landbouw radicaal transformeerde.

Nooit meer honger

Na de Tweede Wereldoorlog is het voedselprobleem nijpend. Met de hongerwinter vers in het geheugen wordt het eerste Europese landbouwbeleid vormgegeven, onder invloed van sterk beleid van Sicco Mansholt. We willen niet alleen onszelf, maar het liefst de hele wereld voeden. Modernisering helpt ons daarbij. Landbouw wordt een wetenschapstechnologisch complex. Bedrijven worden groter, efficiënter, mechanischer. Opbrengsten stijgen spectaculair.

Melkplas en vrijhandelsregime

In de jaren tachtig zijn de opbrengsten zo sterk gestegen dat quota worden ingesteld. Het is niet langer slim om alles maar te produceren wat wij kunnen produceren. Toch blijft het verlangen naar groei, hogere opbrengsten en meer efficiëntie leidend in de gangbare landbouw. Ondanks de verdrievoudiging van de wereldvoedselproductie blijft Europa nog lang een tegen de grillen van de wereldmarkt beschermde enclave, maar in 1995 komt ook de landbouw onder het liberale vrijhandelsregime te vallen.

Wij hebben een wereld gecreëerd waarin kostenefficiëntie de boventoon voert.

WERELDWIJDE KOSTPRIJSKETENS

Tussen 1950 en 2013 vervijfvoudigt het aantal hectare grond per bedrijf. Illustratief voor de stijging in opbrengst is de stijging in de hoeveelheid melk die een koe geeft in een jaar: van 3259 kilo in 1930 naar 7800 kilo in 2016.

Een greep uit de veranderingen elders in de keten
'De opkomst van destijds gloednieuwe technologie als de koelkast of de diepvries veranderde de verhouding van de consument tot zijn voedsel. De transportrevolutie maakte tegelijkertijd uitgebreide distributiesystemen mogelijk waardoor voormalige kruidenierswinkeltjes veranderden in steeds grotere zelfbedieningszaken met een steeds uitgebreider assortiment. Begin vorige eeuw had de Zaanse kruidenier Albert Heijn nog maar vijf winkels. In 2014 is het concern met ruim 850 winkels en een marktaandeel van bijna 34 procent de grootste supermarkt van Nederland' *(uit: 'De boer versus de supermarkt'. De Groene, 25 februari 2015)*.

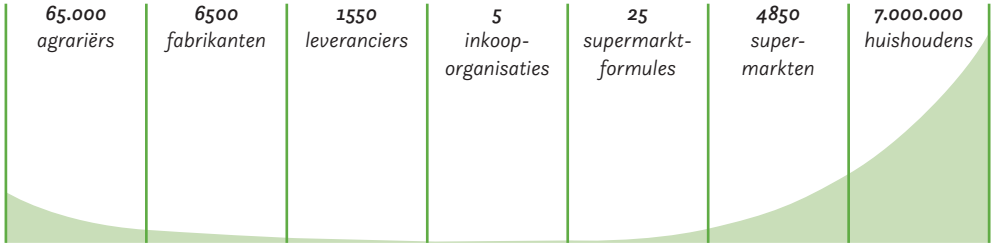

Afbeelding 2
De keten van producent naar consument.
(Op basis van 'De Bosatlas van het voedsel', Noordhoff uitgevers Groningen, 2014)

Via een paar veilingen, distributeurs en tussenhandelaren reist een product van de individuele producent naar de individuele consument.

KENSCHETS AGROGROEIREGIME

Doen
Schaalvergroting
Productiemaximalisatie
Kostenefficiëntie
Hoge investeringen
Subsidies

Denken
De wereld voeden
Groei is goed
Economische waardering
Techniek kan alles
Individualisme

Organiseren
Lange mondiale ketens
Machtsconcentratie
Verkokering
Strikte ruimtelijke ordening

Het eten in Nederland is steeds goedkoper geworden. De nadruk ligt op prijs. Dat is een blokkade. Er zijn maar weinig mensen die hier beter van worden. Hoe zorgen wij voor een vitale, veerkrachtige voedselproductie?

DE DROOM BEREIKT

Waar een klein land groot in kan zijn! Nederland is wereldwijd de tweede exporteur van agro- en foodproducten, en brood is nog nooit zo goedkoop geweest. De droom 'nooit meer honger' is voor onszelf in elk geval bereikt. Is export de nieuwe drijfveer geworden van de manier waarop wij onze landbouw organiseren?

Ons voedsel is in overvloed beschikbaar tegen historisch lage prijzen. De keuze aan producten is enorm, de voorraad lijkt oneindig. We kunnen eten wat we willen wanneer we willen, en we kunnen er blindelings vanuit gaan dat het veilig is. Nederland is een wezenlijk knooppunt in een wereldwijd voedselnet. We zijn wereldwijd gezien de tweede exporteur van agro- en foodproducten, voor een belangrijk deel dankzij doorvoer. We exporteren de helft tot twee derde van onze veehouderijproducten (vlees, zuivel, eieren) en een deel van onze akkerbouwproducten. We exporteren niet alleen onze producten, maar ook onze kennis. Kennis die we hebben ontwikkeld dankzij een innovatief en internationaal gerenommeerd wetenschapstechnologisch complex. Met 80 miljard aan export van agrarische producten in 2014 vormt het agrofoodcomplex een belangrijk deel van onze economie.

DE PRIJS VAN BROOD

Tussen 1800 en 1950 konden de brooduitgaven oplopen tot wel 50 procent van het inkomen. Een ongeschoolde arbeider moest in 1850 drie uur werken voor een kilo brood. Vandaag de dag is dat enkele minuten. Tegenwoordig gooien we het ook gewoon weg als het een paar dagen oud is.

(bron: Trouw, de psychologie van de broodprijs, 21 februari 2008)

DEEL 2

GEVANGEN IN EEN AGROGROEIREGIME?

In dit deel schetsen wij de zorgen die wij als voedselfamilie met elkaar delen. Herken jij dit beeld?

DOORGESCHOTEN AGROGROEIREGIME

De droom die we hadden is bereikt, het achtergrondplaatje is veranderd. Groei is niet meer altijd leuk of een keuze. De druk om mee te doen aan het prijsvechten eist zijn tol op alle niveaus, van persoonlijk tot mondiaal. Wij krijgen steeds helderder in het vizier hoe hoog die tol is: de gangbare wegen van nu leiden op termijn naar een wereld die niemand wil.

Soms moeten wij tegen onze waarden in handelen

Binnen de huidige gangbare kostprijsbulkstrategie doen wij soms dingen waar we zelf niet achter staan. De één voelt zich gedwongen om willens en wetens zijn grond uit te putten. De ander verkoopt onder de kostprijs. We behoren tot de mondiale top maar draaien mee in een systeem waarin wij ons hoofd niet boven water kunnen houden zonder subsidie. Milieudruk neemt toe en biodiversiteit neemt af. Dat besef doet pijn.

EMOTICONS

Zoals Joyce het vertelt: 'Zoals ik het nu zie, hebben wij een wereld gecreëerd waarin kostenefficiëntie de boventoon voert. Wij slopen zoveel mogelijk kosten uit bedrijven en willen alles 'lean and mean' organiseren, en vergeten om te kijken naar waar en hoe wij waarde toe kunnen voegen. Sociaal vinden wij het al heel wat als we elkaar via een emoticon laten weten hoe wij ons voelen. Als je dit terugbrengt naar hoe wij handel drijven zie je deze emotionele kaalheid ook heel duidelijk. Ik pleit ervoor om de emotie en de toegevoegde waarde terug te brengen...'

Er bestaat wantrouwen tussen producent en consument
Bewoners en agrariërs zijn in de huidige stadsmaatschappij vaak gefragmenteerde uiteinden van een lange keten. Zij staan in de meeste gevallen niet rechtstreeks met elkaar in contact. Zo wordt het ingewikkeld om je tomaat naar de buren te krijgen en ontstaat wederzijds wantrouwen. 'Consumenten zeggen dat ze tegen intensieve veeteelt zijn maar kopen toch het goedkoopste vlees.' 'Zelfs als er een keurmerk op staat weet je niet wat je koopt, want er zijn belangen in het spel waar ik als consument geen zicht op heb.'

Voedselvervreemding
Is een bulkkomkommer altijd een slechte komkommer? Wat houd je ook alweer in stand wanneer je een plofkip koopt? Is broccoli nog steeds gezond? De efficiënte keten die zorgt dat de stedeling alles kan kopen zonder contact met de producten heeft bijwerkingen. Zoals voedselvervreemding en voedselstress.

Afwenteling wordt niet mee afgerekend
En wordt daardoor in het huidige model eerder aangemoedigd dan aangepakt. Want die bulkkomkommer is waarschijnlijk in elk geval goedkoper...

Van 10 naar 100 koeien is een droom, van 100 naar 1000 een nachtmerrie.

Ik wil het bodemleven van mijn grond herstellen. Maar ik wil geen dief zijn van mijn eigen portemonnee.

KENSCHETS DOORGESCHOTEN AGROGROEIREGIME

Doen
Onder de kostprijs verkopen
Milieudruk opvoeren
Biodiversiteit onderdrukken
Leven als product
Bijsturen met verduurzaming

Denken
Groei als enig advies
Voedselvervreemding
Machteloosheid
Wantrouwen

Organiseren
Financiële belangen zijn leidend
Anonieme en dure mondiale ketens
Machtsconcentratie in het 'dunne deel' van de keten
Isolatie
Afwenteling

Mijn neef moet de bodem slecht behandelen om als boer te overleven. Daar zit een groot pijnpunt.

GEVOLGEN VAN EEN DOORGESCHOTEN AGROGROEIREGIME

Het aantal bedrijven loopt terug, net als de werkgelegenheid
Het aantal land- en tuinbouwbedrijven in Nederland daalde van 410.000 in 1950 tot ruim 55.000 in 2016. Het aantal werkenden in de agrarische sector in Nederland is in deze periode gedaald van 580.000 naar 172.000.

De milieudruk neemt toe
Met de productietoename neemt ook het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen toe. De landbouw draagt voor meer dan 90% bij aan de emissie van ammoniak in Nederland en levert zo een belangrijke bijdrage aan de verzuring en vermesting van bodem en water.

Biodiversiteit neemt af
In vergelijking met de situatie rond het jaar 1700 daalde de biodiversiteit in Nederland tussen 1900 en 2010 van ongeveer 40% naar 15%. Dat is aanzienlijk minder diversiteit dan het Europees gemiddelde van bijna 50%. In Nederland is intensief landgebruik de grootste veroorzaker van de terugloop in de biodiversiteit.

(bronnen: Compendium voor de Leefomgeving: CBS, PBL, Wageningen UR (2016). Biodiversiteitsverlies in Nederland, Europa en de wereld, 1700-2010. Sterke schaalvergroting in de landbouw sinds 1950,' CBS, 27-2-2017.)

Ik dacht één ding zeker te weten: broccoli is de gezondste groente. Maar dat schijnt alleen zo te zijn als die van gezonde rijke aarde komt...

Wat je ziet is een prijs die niet reëel is. Een prijs die vol afwenteling zit.

BIJSTUREN MET VERDUURZAMING

Als wij naar de toekomst kijken dan is de huidige manier van produceren niet houdbaar. Dat besef zet veel koplopers en pioniers aan tot actie.

Ted heeft samen met zijn broers een aardwarmtebron geslagen om zijn tomaten toekomstbestendig te kunnen produceren. Arnout experimenteert op een deel van zijn grond met bodemherstel. Drees Peter en Rachelle werken ieder op hun manier aan een voedselketen die draait om streekproducten en een herstel van de verbinding tussen producent en consument. Zo wordt in talloze grote en kleine initiatieven in Zuid-Holland beweging gemaakt richting een groene toekomst waarin wij elkaar aankijken en trots kunnen blijven op wat wij doen. Dik werkt aan het reduceren van zijn carbon footprint. Hij voorziet dat hij in de toekomst waterstoftractoren gaat gebruiken. Met het rotatieschema dat in de Hoeksche Waard wordt gebruikt blijft de grond gezond. Met een export van 99% van zijn producten houdt hij zijn bedrijf economisch gezond. Hij voorziet spanningen omdat in de toekomst chemie en landbouw in competitie met elkaar staan. Ook vanuit de overheid is verduurzaming een speerpunt via stimulerende maatregelen en milieu-eisen.

We staan aan het begin van duurzame innovatie.
We gaan echte verandering brengen. In de hele keten.

WAT ALS BIJSTUREN NIET GENOEG IS?

Wij zijn onderdeel van een groeimodel en een economische structuur waarvan wij weten dat de huidige gangbare praktijken niet houdbaar zijn op de lange termijn. Wij kennen veel innovatieve initiatieven die proberen bij te sturen richting een duurzamere voedselvoorziening. Maar is bijsturen wel voldoende?

Wat als we de betekenis van groei veranderen? Groei in zorg voor elkaar, in samenwerking, in kwaliteit van producten.

De tijd is rijp. We staan op een kantelpunt. Ook grote bedrijven zien dat het moet. Ik zie overal verandering.

Misschien is communiceren wel onze grootste opgave.

INTERMEZZO: BEWUSTZIJNSCRISIS VOOR JAN

Bijen en mieren hebben zich aangepast aan hun leefomgeving toen die veranderde.

De systeemdenker uit onze voedselfamilie, Jan, herleidt de wereldproblemen tot vijf grote systeemcrisissen: water, voedsel, energie, financiën en klimaat. 'Je zou kunnen zeggen dat daar een hiërarchische gelaagdheid in zit. De basis is water en voedsel. Daar bovenop komt energie, financiën en klimaat. Water gaat over ons bestaansrecht, voedsel over groei, energie over creativiteit en dynamiek. Financiën gaat over structuur, klimaat gaat over systemen.' Als je vanuit die redenering oplossingen zoekt voor problemen, is het het meest logisch om te beginnen in de basis van je samenleving: je water- en voedselsystemen. En dat is in feite wat wij 'agri' noemen.
Maar er is een zesde crisis volgens Jan: de bewustzijnscrisis. We worden als burgers van deze wereld geconfronteerd met het feit dat er iets aan het veranderen is in de wereld. Als we die bewustwording door moeten, dan moeten wij de stap maken naar het volgende bewustzijnsniveau en van daaruit opnieuw naar de basis kijken: water en voedsel. Als westerse wereld en beleidsmakers maken wij die bewustzijnstap op dit moment niet. We benaderen het top-down, zonder ons ervan bewust te zijn dat de basis is veranderd. We proberen het klimaatprobleem op te lossen, het financieel stelsel te redden, zonder de veranderingen in de basis te zien.'

(Jan de Dood tijdens onze bijeenkomst in Zuidland op 10 maart 2015.)

DIT RAAKT DE KERN VAN ONZE ZORGEN

De transitieschets is misschien onvolledig en niet overal even genuanceerd; het kan zijn dat ons doemscenario niet meer is dan een naïeve opstapeling van ontwikkelingen. Toch raakt het de kern van de zorgen die wij hebben in onze voedselfamilie.

Wij hebben de kwaliteit van ons voedsel uit handen gegeven. Meer dan 80% van ons voedsel bereikt ons via lange internationale ketens, via een handjevol inkooporganisaties. We zijn eraan gewend geraakt dat anderen ons voedsel en de kwaliteit ervan organiseren. We rekenen erop dat verse groente en vers fruit dag in dag uit, jaar in jaar uit worden aangeboden tegen de laagste prijzen. Wij kijken er niet meer van op dat onze boeren met moeite het hoofd boven water houden. Wij hebben ons erbij neergelegd dat agrarische bedrijven hun beste producten en het grootste deel van hun productie moeten exporteren om levensvatbaar te zijn. We weten niet beter dan dat onze voedselvoorziening hoofdzakelijk voortkomt uit een aaneenschakeling van anonieme economische transacties waarbij iedereen zijn marge probeert te maximaliseren.
Wij zijn daar zó aan gewend geraakt, dat wij ons maar moeilijk kunnen voorstellen dat het echt anders kan...

- ook al weten wij dat onze voedselvoorziening deel uitmaakt van een wereldwijd kwetsbaar voedselweb.
- ook al weten wij dat onze voedselvoorziening draait op fossiele brandstof en juist heel gevoelig is voor klimaatverandering.
- ook al weten wij dat de vruchtbare bodem waar onze voedselvoorziening uit voortkomt verschraalt, daalt en afneemt.
- ook al weten wij dat onze voedselvoorziening ten koste gaat van de biodiversiteit die wij nodig hebben voor een robuust ecosysteem.
- ook al weten wij dat onze voedselvoorziening omwille van efficiëntie kwetsbaar is geworden voor ziektes.
- ook al weten wij dat onze maatschappij lijdt onder ongezonde voedingspatronen.

INTERMEZZO: 2036 - HET WORDT STIL OP HET ZUID-HOLLANDSE PLATTELAND...

Wat vrezen wij dat er gebeurt als er niets verandert in de gangbare manieren van doen, denken en organiseren en als wij de wetmatigheden van een agrogroeiregime verder doortrekken zonder bijsturing?

1 MEI 2036.
HET IS STIL OP HET ZUID-HOLLANDSE PLATTELAND...

Slechts 15 boeren bewerken al het Zuid-Hollandse akkerland. Zij zijn in dienst van THE DUTCH AGROFOOD COMPANY. Dit bedrijf is eigenaar van de 50.000 hectare Zuid-Hollandse landbouwgrond die is overgebleven. 51% van deze joint venture is in handen van Aziatische investeringsfondsen. Net als alle andere business units produceren ook de business units HOEKSCHE WAARD, ALBLASSERWAARD, en MIDDEN-DELFLAND via dit handelsbedrijf voor de wereldmarkt. Vraag en aanbod, distributie en productie zijn verder geoptimaliseerd waardoor zo goedkoop mogelijk geleverd kan worden aan de hoogste bieder wereldwijd. Wanneer een product of gewas niet loont wordt de productie stopgezet. Het land wordt dan chemisch geparkeerd totdat het weer loont om het te activeren. Zuid-Holland is uitgegroeid tot een toonaangevend industrieel agrofoodcomplex dat volledig op de wereldmarkt is georiënteerd. Van overal ter wereld komen experts kijken naar ons industriële voedsellandschap.

1 MEI 2036.

100% WERELDWIJD VERWERKT, 100% LOKAAL VERPAKT EN VERMARKT

Bewoners van Zuid-Holland zijn voor hun basisvoeding totaal afhankelijk geworden van gespecialiseerde toeleveranciers – net als andere Nederlanders overigens. Deze voedselmarketing-organisaties verwerken in hun foodprocessing labs de basisbestanddelen van voeding die zij wereldwijd gesourcet hebben. Alles op maat, voor lokale nichemarkten. Proteïneprinters draaien op volle toeren in volledig geautomatiseerde verwerkingsprocessen. In heel Europa heeft een nieuwe generatie kant-en-klaarproducten een enorme opmars gemaakt. 90% van het aanbod van supermarkten en andere foodmarketingservices bestaat uit kant-en-klaarproducten in kleine porties, zoals energierijke snacks met gezondheidsbevorderende bestanddelen. Europese wetten zijn verder aangescherpt en dwingen de strengste veiligheidsnormen en gezondheidsprotocollen af. Normen en protocollen die ontwikkeld zijn voor en door sterk geïndustrialiseerde en geautomatiseerde foodprocessing- en foodlogistics-systemen.

OP ZOEK NAAR EEN NIEUWE BASIS

Hoe kunnen wij het leuk en makkelijk maken om in Zuid-Holland te werken aan een toekomstbestendige voedselvoorziening? Hoe kan Zuid-Holland als voedselknooppunt bijdragen aan een veerkrachtig wereldwijd voedselweb? Kortom: hoe kunnen we weer eten maken waar we blij van worden?

Wij zijn meer dan consumenten, producenten en intermediairs in een economisch systeem. En landbouw is meer dan handel of economie: het vormt de basis van onze voedselvoorziening, en voedsel vormt op haar beurt weer de basis van ons bestaan.
Wij weten en voelen dat onze basis kwetsbaar is en dat zij aan het veranderen is. Als voedselfamilie zijn wij op zoek naar nieuwe manieren van denken, doen en organiseren om in Zuid-Holland een basis te leggen voor een duurzame voedselvoorziening waarmee wij met vertrouwen de toekomst tegemoet kunnen treden.

OP ZOEK NAAR NIEUWE FAMILIES

Misschien kan het denken in nieuwe voedselfamilies ons helpen om tot een doorbraak te komen: waar het in het agrogroeisysteem gangbaar was om je vooral op geld te richten, richt je je in nieuwe voedselfamilies primair op mensen en relaties.

In alle omwentelingen van de afgelopen 100 jaar zijn families een constante factor. Land- en tuinbouwbedrijven waren en zijn in overgrote meerderheid familiebedrijven.
Zij dragen de kennis van soms meer dan 14 generaties in zich. In verhalen, ervaringen en herinneringen. Nadenken over de gevolgen van wat jij doet voor volgende generaties wordt heel normaal. Je werkt samen op basis van vertrouwen.
Traditioneel gezien staat bloedverwantschap aan de basis van een familie, maar anno 2016 zijn er meer vormen van verwantschap waardoor wij langdurige banden met elkaar kunnen aangaan.

Wat gebeurt er als wij de huidige primaire producentenfamilies uitbreiden met iedereen die invloed heeft op de voedselvoorziening en dat op de schaal van Zuid-Holland?

Kunnen wij nieuwe families maken die naar buiten gericht en open source zijn?

In mijn voedselfamilie van de toekomst gebruiken we de 3D-printer maar al te graag en gaan wij terug naar echte relaties en producten met emotie.

INTERMEZZO: VERDER VERDIEPEN BIJ DIK

Op 1 december 2016 verwelkomt Dik de Voedselfamilies bij Novifarm. Novifarm zet met een pionierend akkerbouwbedrijf in op circulair denken en klimaatneutraal produceren. Novifarm heeft alle bedrijfsprocessen goed onder controle. Alle activiteiten en gerelateerde kosten worden gemonitord en inzichtelijk gemaakt, wereldwijde afzetkanalen worden continu geoptimaliseerd.
We worden ontvangen naast het historische buitenhuis van de gebroeders De Witt. Daar leggen Mark (initiatiefnemer van BlueCity) en Henk Westhoek (Planbureau voor de Leefomgeving) aan de Voedselfamilies voor wat circulair denken en een systemische blik op wereldwijd duurzame landbouw voor implicaties heeft voor de lokale Zuid-Hollandse voedselvoorziening in het algemeen – en voor de bedrijfsvoering van Novifarm in het bijzonder.

NOVIFARM VERKOZEN TOT AGRARISCH ONDERNEMER VAN HET JAAR

Uit het juryrapport: 'De families delen hun portemonnee. (...) De vennootschap biedt de mogelijkheid voor andere ondernemers om aan te haken. (...) De ondernemers weten tot op de vierkante meter, tot op het uur nauwkeurig hoe het bedrijf in elkaar steekt. (...) Novifarm zit in de eredivisie van de agrarische sector. De vennootschap is een voorbeeldbedrijf voor de agrarische sector.'

Je eigen huishouding op orde hebben is een eerste stap.

Bedrijfsfilosofie van Novifarm

De basis van een goede samenwerking volgens Dik: vertrouwen en gezamenlijk belang. 'De drie vennoten die samen eigenaar zijn, hebben álles ingebracht. Er is geen onderlinge scheiding meer van de bezittingen. Zo maak je echt gezamenlijk belang.'

Dik weet precies wat elke handeling kost en oplevert: hoeveel uren er in het uitschuren gaan zitten en waar de knolselderij naartoe gaat. Duurzaamheid maakt hij graag zo concreet mogelijk, zodat je direct aan de slag kan en van elke stap die je zet weet hoeveel effect deze heeft. De doelen die hij zichzelf daarbij stelt zijn fors. Hij wil de ketens waarvan hij deel uitmaakt verkorten door er schakels uit te halen of door de fysieke afstand te reduceren. Hij wil de biodiversiteit vergroten en het bodemleven op eigen percelen verbeteren. Vooral op het reduceren van de CO_2 footprint van Novifarm zet hij sterk in. Precisielandbouw helpt hem daarbij, net als het denken vanuit een *biobased economy*. Welke rol kan akkerbouw spelen in de energietransitie van fossiel naar groen? Die verandering, daar wil hij deel van uitmaken.

Dik voelt zich uitgedaagd door de perspectieven van Henk en Mark en maakt van de gelegenheid gebruik om samen met de andere aanwezigen te verkennen hoe hij naast zijn eigen bedrijfsvoering nog verder kan bijdragen aan een lokaal duurzaam voedselweb.

Henk: Fundamenteel volhoudbare landbouw nodig

Henk (Planbureau voor de Leefomgeving): 'Voedsel en landbouw zijn wereldwijd de factoren met de grootste impact op onze planeet. Wat eraan vastzit is onder andere transport, landgebruik, gezondheid, de minerale samenstelling van de grond. Van de energietransitie is min of meer duidelijk hoe ze eruit moet zien. Bij voeding zijn de problemen divers en veelkantig. Mede daardoor zijn de oplossingen niet altijd eenduidig. Deze vijf factoren bieden een handvat.'

1. ***Goede bodemverzorging***
   'De bodem verpesten heeft impact op de lange termijn. Wegspoeling ook.'
   Belangrijkste doel: Geen landdegradatie en een gezonde waterhuishouding.

2. ***Effectief gebruiken wat we produceren***
   'Daarmee hangt samen: de eiwittransitie. We kunnen de wereld al voeden. (...) Nu halen we producten vaak uit elkaar. We geven de beste stukjes aan dieren en eten de slechtste elementen – suikers, vetten – zelf. Daarop draait een grote industrie.'

3. ***Efficiënt produceren***
   'Dat betekent onder andere het gebruik van stromen optimaliseren. Nu verplaatsen we mineralen nog van land naar stad en halen we micro-elementen uit de bodem zonder ze aan te vullen.'

4. ***Afwenteling minimaliseren***
   Bijvoorbeeld CO_2 uitstoot.

5. ***Vitaal platteland***

Mark: Ga het nu doen.
Ook als het nog niet mag.
Circulair denker en ondernemer Mark van BlueCity zit vol van zijn recente ervaring: een week met Gunter Pauli, de grondlegger van de Blue Economy, op het vulkanische eiland El Hierro. 'Op zo'n eiland ga je je ineens afvragen: waar komt mijn warme water vandaan? Mijn eten? De schaal nodigt daartoe uit.' 'Blue Economy denkt in systemen in plaats van in ketens of geïsoleerde innovatie. Natuur is geen directe, strakke, zelfsluitende keten. Het is niet kort maar via een omweg wordt het, net buiten je gezichtsveld, toch weer een cirkel.'
Circulair ondernemen: daar moeten we niet meer over gaan praten, we moeten het gewoon gaan doen. Ook als het nog niet mag. 'Wat BlueCity doet, staat soms op gespannen voet met wet en regelgeving. Dat komt omdat innovatie, en met name duurzame ambities, per definitie op de wetgeving vooruitloopt. Daar gaan we creatief mee om. (...) Je product of dienst in een ander jasje steken, zorgt er soms voor dat je in een ander spel met andere regels valt. Stel dat je geen maaltijden mag verhandelen, dan verhandelen we dus diensten. En als je de dienst afneemt, krijg je er een gratis maaltijd bij.'

Middelgrote spelers lokaal met elkaar verbinden
Het lokaal sluiten van vraag- en aanbodketens lijkt nu vooral op kleine schaal of met kleine bedrijven te gebeuren. Dik vertelt over zijn connectie met Ladage, waar hij elke week gewassen aardappelen aanlevert voor lokale patat. 'We willen die korte ketenlijn verder uitbouwen. Ik doe liever zaken met kleinere partijen; daar ervaar ik meer uitwisseling van kennis. Je stemt op elkaar af. Dan voel ik me veel meer een ondernemer.' Deze gedachtegang leidt tot een nieuw uitgangspunt: stel je voor dat middelgrote bedrijven – producenten, retailers, verwerkers – elkaar weten te vinden om lokale markten te bedienen... Hoe duurzaam zou dat zijn?
Rachelle: 'Macht is in dezen een belangrijke factor. Dat je elkaar nodig hebt en dus niet eenzijdig keiharde druk kunt zetten, zorgt voor andere mogelijkheden.'

Reststromen bestaan niet. Hoe schoner je stromen, des te beter je ze kunt hergebruiken.

Een korte keten hoeft niet per se met een kleine partij.

DEEL 3

ZUID-HOLLANDSE BASISECONOMIE

Stel je voor: het is 1 mei 2036 en het is gelukt...
Zuid-Holland heeft een nieuwe basiseconomie!

ALS JE EEN HELDERE DROOM HEBT
KRIJG JE MENSEN MEE

Het is 1 mei 2036 en het is gelukt: de negatieve spiraal van lokale en mondiale verschraling is doorbroken. Zuid-Holland heeft een nieuwe basis gelegd voor de voedselvoorziening van haar 4 miljoen inwoners. Dankzij de radicale Zuid-Hollandse vensterlandbouwpolitiek komt 80% van de versproducten uit het 100.000 hectare grote Nationaal Waterpark. In dat park kun je wandelen langs de glasananassen en zwemmen tussen de cranberries. Deze producten vinden hun weg naar de supermarkten en foodservicecentra dankzij een fijnmazig lokaal distributienetwerk. Het park is eigendom van een drietal pensioenfondsen. Zij hebben het idee van een waardevast pensioen vertaald naar een gezond landschap met gezond eten. Het bemannen van de lichtgewicht elektrische distributievoertuigen en het meedoen in de voedselproductie in het waterpark zijn zowel geliefde als maatschappelijk gewaardeerde werkzaamheden van de basisloners in Zuid-Holland.

Ook de Megamakerstallen staan in direct contact met de stad. Iedereen kan daar opensource-experimenten opzetten met agritechnologie en bijzondere groentes verbouwen. De babypoeptomaten en andere groene makers-innovaties worden wereldwijd gekopieerd.

Al met al telen wij op deze manier 80% van ons 'basisvoedsel' – de etenswaren die het fundament vormen van onze maaltijden – in onze eigen provincie. Wij hebben een nieuwe basis voor ons voedsel en water. Zuid-Holland kent een robuust web van voedselfamilies en een bloeiende basiseconomie.

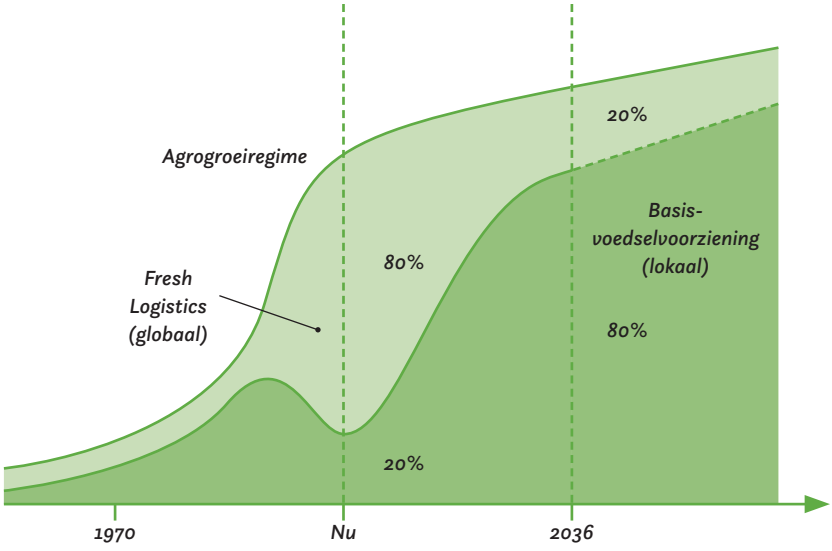

Afbeelding 3
Omslag naar 80% basisvoedselvoorziening

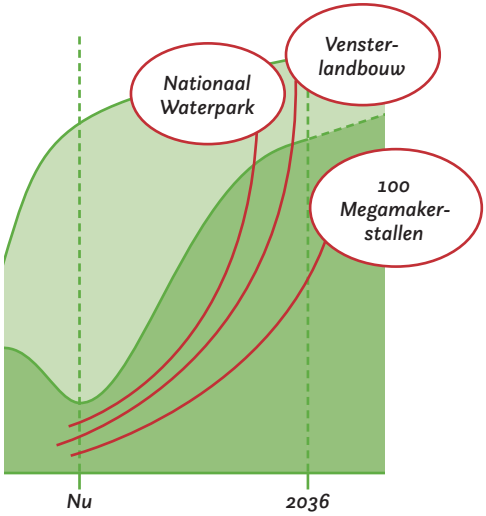

Afbeelding 4
Drie toekomstbeelden

TOEKOMSTBEELD
NATIONAAL WATERPARK ZUID-HOLLAND

Over de opkomst van Nationaal Waterpark Zuid-Holland
in een wereld waar een flesje zuiver water nu al duurder is dan
een flesje ruwe olie...

← Hans, waterparkbeheerder

TOEKOMSTBEELD
NATIONAAL WATERPARK ZUID-HOLLAND

Van	*Naar*
verboden terrein	waterveilig publiek goed
eigendom	eigenaarschap
traditioneel	klimaatbestendig
subsidie	basisinkomen
gereguleerd	op eigen risico
natuur	waterzuiverend groen
waardevast pensioen	waterparkpensioen

1 mei 2026, 15.45

Hans, een van de 10 waterparkmanagers, heeft net zijn ronde gedaan. Het water aan het Reeuwijkse Hout is weer van uitstekende kwaliteit. Zwemmen tussen de zilttolerante cranberries is dus geen probleem. Straks liggen de cranberries net als andere zilttolerante gewassen op loopafstand in schappen. Iedereen weet waarom deze producten alleen te vinden zijn in de speciaal daarvoor bestemde zone van de supermarkten: voor de versproducten uit het Waterpark gelden de industriële voedselwetten niet. Je mag je op eigen risico voeden met dit basisvoedsel van eigen bodem. Wel kan je elke productielocatie bezoeken, om met eigen ogen te zien hoe het wordt geteeld. Ook kun je alle informatie die je maar wilt hebben via je smartwatch binnenhalen. En dat geldt voor alle producten uit het 100.000 hectare grote park.

Geen Zwitserlevengevoel, maar een waterparkpensioen.

Het kan in Zuid-Holland: we zitten in een prachtige rivierdelta met superklimaat.

Openwaterteelt is strafbaar
Het waterpark is wereldwijd beroemd geworden vanwege zijn ontwikkeling en toepassing van zoetwater-recycle-technologie in kassen. Het verbod op openwaterteelt heeft een golf van innovatie teweeg gebracht in de kasindustrie.

Ik zie kansen in infrastructuur. Als je een gebied als thema gaat zien, wordt alles anders. Dan moet je durven om echt een park te zijn!

Glasananas
Ook is in het park zichtbaar dat een verschuiving heeft plaatsgevonden van klimaatgebonden productieteelten. Energie is geen beperking: energie uit duurzame bronnen is volop aanwezig dus worden ananas en banaan in het park onder glas geproduceerd.

Eerste droomboeren beheren het nieuwe publieke goed
Het land is publiek goed geworden. Het eigendom is in handen van de Stichting Waterpark en is gefinancierd door een aantal pensioenfondsen. De gedachte is even simpel als baanbrekend: we investeren in een gezond landschap en dito eten voor een gezonde oude dag. Geen Zwitserleven, maar een waterparkpensioen.
Het grondoverdrachtsproces begon met de verkoop en ingebruikname van 10.000 hectare onrendabele gronden. Op deze verziltte drassige gronden was economische akkerbouw, veeteelt, sierteelt of fruitteelt onmogelijk. De eerste 10 van een reeks van 1000 droomboeren werden uitgedaagd om te pionieren met het concept waterpark. Ze

'Water is wereldwijd de verbindende opgave. Nederland maakt met zijn integrale aanpak van waterschaarste, waterveiligheid, waterkwaliteit, logistiek en transport over de hele wereld het verschil. We zijn koploper, en dat past ons maar verplicht ook tot blijvend investeren en innoveren. In Nederland én in het buitenland. De Nederlandse kennis en kunde zijn uniek, ik zie volop kansen die nog beter internationaal te benutten.'

(bron: rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/03/12/henk-ovink-benoemd-tot-nederlands-eerste-watergezant)

ontvingen als eerste boeren in Nederland een basisinkomen om het nieuwe publieke goed in nauwe samenwerking met landschaps-, agro- en waterpioniers te ontwikkelen. Alle 10 ontvingen ze onvoorwaardelijk 10 jaar lang een basisinkomen.

De briefing voor de geselecteerde visionaire boeren is kort en krachtig

'In het waterpark wordt continu geëxperimenteerd met waterzuinigheid, waterkwaliteit en waterveiligheid. Het waterpark voorziet in gezonde basisvoeding voor de stad, het park is overal voor iedereen toegankelijk en nodigt uit om groen te beleven.' De geselecteerde boeren bepalen wat kan en wat het beste past... koeien of ander vee of juist akkerbouw, tuinbouw of mengvormen hiervan.

Water verbindt Zuid-Hollanders

Water is meteen ook de verbinding met de stad. Daar wordt sinds 2015 ook gepionierd met bouwen en verbouwen op het water. 80% van de stadsbewoners is lid van Stichting Waterpark. Vanuit stad en platteland zetten ze zich in voor hun polder als gidsen, snoeiers en plukkers. Daarnaast beslissen zij mee over wat in hun polder gebeurt en worden ze op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen omtrent het Waterpark.

Water verbindt Zuid-Holland met de wereld

Zowel praktijkkennis over omgang met water als de agro-producten die via waterwegen en de Rotterdamse haven de wereldmarkt bereiken zijn waardevolle Zuid-Hollandse exportproducten.

Waterrijk agropark in de stad. Overal toegankelijk voor fietsers, wandelaars en zwemmers, en by the way: waterveilig, waterzuinig en waterzuiverend

WATERPARK IN AANBOUW

Naar aanleiding van het toekomstbeeld Nationaal Waterpark Zuid-Holland zijn Hans, Andries, Theo en Manouk aan de slag gegaan: 'het Waterpark is een nieuw verdienmodel in het landelijk gebied waarin voedselproductie, waterbeheer en landschapsbeheer een hoofdrol spelen. In het waterpark zien we bovendien mogelijkheden voor versterking van de sociale cohesie in het landelijk gebied en nieuwe verbindingen met de stad. (...) Voor het waterpark kijken we in eerste instantie vooral naar polders waar een wateropgave is: waar aanpassingen nodig zijn in het watersysteem om water te bergen, of waar het juist niet mogelijk is om peilen verder te verlagen. We selecteren twee voorbeeldgebieden en gaan daar met betrokkenen praten over de mogelijkheid om een waterpark op te richten.'

TOEKOMSTBEELD
100 MEGAMAKERSTALLEN

De makersbeweging zet door en
kleurt groen in Zuid-Holland

← Arnout, makerboer van het eerste uur

TOEKOMSTBEELD
100 MEGAMAKERSTALLEN

Van	*Naar*
kopen	zelf maken
bulk	eten als medicijn
intellectueel eigendom	open source
academisch onderzoeken	al doende verkennen

1 mei 2036: Arnout en zijn broer Roeland hebben een duobaan! Dit hypercreatieve duo runt een Megamakerstal in Zuidland. Beiden zijn makers. Arnout weet hoe je planten kunt maken, zijn broer weet hoe je dingen kunt maken. Arnout heeft gevoel voor het landleven, zijn broer voor het stadsleven. Ze bedienen Rotterdammers met food specials, geven cursussen, organiseren evenementen en nodigen mensen uit om bijzondere planten te telen en samen bijzondere voedselproducten te maken. Ook werken ze mee met de 'groene makersacademie'.

Zelf doen

Het is een basale impuls van ieder kind: 'Zelf doen!' En toch. Als je in 2017 aan een middelbare scholier vroeg 'Wat wil je worden?' was het antwoord vaak: ondernemer, leraar, marketeer... Zelden hadden de beroepen veel te maken met het zelf iets maken. Op gamemakers na. Na het spelen met Lego verdween het zelf iets maken uit beeld. Dat deden anderen, in andere landen. Toch herkende iedereen het plezier en de voldoening ervan! Dat plezier werd in de 21e eeuw herontdekt door een makersbeweging die via Fablabs en 3d-printers langzaam mainstream werd. Alsof iedereen aanvoelde dat een diensten- of kenniseconomie nooit helemaal los mag komen staan van het maken zelf...

Groene Arduino

In Zuid-Holland vindt een bijzondere crossover plaats wanneer een klein netwerk van Zuid-Hollandse boeren hun stallen leegruimt om plaats te maken voor agri makerspaces. Samen met Fablabpioniers experimenteren ze erop los. Net als in de Fablabs worden opensource hardware en software technologie toegankelijk gemaakt voor makers. Deze technologie wordt slim gecombineerd met

voedselverwerking en -productie, kennis en technologie. Wat kan de arduino betekenen voor het monitoren van groei of van grondkwaliteit? De eerste geautomatiseerde fermentatielabs zijn een groot succes. In de labs worden biologische materialen biochemisch omgezet met behulp van bacteriën, celculturen of schimmels. Zelfgemaakte gefermenteerde maaltijden worden een liefhebberij en een delicatesse.

Groene experimenteerzones

Terwijl het netwerk van Megamakerstallen zich uitbreidt, breiden ook de activiteiten zich uit. Er ontstaan verbindingen met stadslabs als BlueCity010, de Floating Farm, Urban Farmers... Agri en voedingskennis worden decentraal gedeeld, nieuwe kennis wordt ontwikkeld. Deze nieuwe manier van verkennen stuwt de science-in-transition beweging verder op. Academische kennisinstituten worden aangevuld met interdisciplinaire experimenteerzones waar geen hek omheen staat.

Elke vierkante meter is anders

Een teler in de Megamakerstal weet precies welke producten hij op welke vierkante meter wil telen; elk stukje wordt anders ingezet. Hij teelt niet alleen voedsel voor de stad, maar ook inhoudsstoffen voor de 3d-printers en raffinage. Als eventmanager zorgt hij voor het platteland als beleving en de worteling van productiekennis in de maatschappij.
Dankzij ict is hij aan de stad verbonden en weet hij steeds waar vraag naar is. En hij wakkert de diversiteit nog verder aan; hij is trendsetter, aanjagend en in staat om piepkleine porties te maken. Een ecomaaltijd voor de een, een grand cru menu voor de ander.

WAT IS EEN 'MAKER'?

De 'maker'-cultuur is een extensie van de doe-het-zelf beweging, maar dan gebaseerd op technologie en de hackercultuur. Ze richt zich op het creëren van nieuwe technologische toepassingen en mogelijkheden, en op het naar wens aanpassen van wat er al bestaat. Over het algemeen is de 'maker'-cultuur open-source: zo mag de geschreven software worden gelezen en bewerkt door anderen (in tegenstelling tot de gepatenteerde codes van veel grote bedrijven) en worden de 'bouwplannen' van ontdekkingen op zo'n manier met elkaar gedeeld dat iedereen ze na kan maken.

In 2036 kan je fulltime of parttime boer zijn
Een boer kan een student zijn die experimenteert met nanotechnologie in voedsel. Of een bedrijf dat samen een akker runt zodat je er drie dagen per week boekhouder bent en twee dagen per week verantwoordelijk voor de groente op het menu. De boer heeft geleerd van de blik van de stad; hij haalt het idee van uurloon naar zich toe.

De eerste Megamakerboer heeft zich aangemeld
Hij heet Ted en gaat in de proefkas van BlueCity010 tomaten produceren op gevulde babyluiers van afbreekbaar bamboe. Waarom niet? Luiers zijn heel geschikt om waterzuinig op te produceren. Menselijke uitwerpselen gebruiken als voedingstof mag nu niet. Maar het kan wel...

We gaan heel veel uitproberen.
We moeten op onze bek durven gaan.

DE MEGAMAKERSTAL BESTAAT AL

Wat zie je als je door de Megamakerstal-bril kijkt naar Aries Hoeve Ackerdijk of Jans Hoeve Biesland?

Arie wordt een parttime boer

Op 6 oktober 2016 komen wij erachter dat de Megamakerstal al bestaat, zeker als je een mobiel fablab zoals het FryskLab (zie hieronder) toevoegt aan de bedrijfsvoering van Arie. Arie heeft een multifunctioneel bedrijf met een experimenteerveld, een kinderdagverblijf en ruimte voor een TU-veldlab. Hier wordt op een open source-manier de wereld beter gemaakt. De parttime boer is straks een feit, want wanneer Arie en zijn vrouw met pensioen gaan zullen een leraar/hobbykok en een wetenschapster het overnemen.

Open source

FryskLab, een mobiele coöperatieve werkplaats voor nieuwe technologie, staat voor even bij Arie op het erf. Terwijl de 3D-printers ratelen maken we kennis met open source denken: ideeën scherm je niet af voor anderen, je deelt de blueprints ervan juist vrijelijk zodat het idee door anderen verfijnd kan worden en zich sneller kan ontwikkelen. Dat slaat aan...

De Megamakerstal draait om verbinding

De Megamakerstal heeft een lokale verbindende functie. Arie zoekt naar een poreuze relatie met zijn omgeving: 'Zorg dat hetgeen je uitprobeert voldoet aan een behoefte die in de omgeving ontstaat. Die behoefte kan ook sociaal zijn, of iets wat je nu nog niet weet.' Boer en stedeling staan dan niet meer met de rug naar elkaar toe. In de Megamakerstal zoeken zij samen naar oplossingen die voor beiden van belang zijn. 'Alleen, de één heeft een tractor en de ander niet.'

In Aries Megamakerstal vinden echte ontmoetingen plaats – ontmoetingen met mensen, met andere ideeën over voedselproductie, met het land en met de dieren.

Durf samenwerkingen met een open einde aan te gaan

Jan boert onder de mensen

Op 24 oktober 2016 bezoeken wij Jans Hoeve Biesland. Ook daar herkennen wij de kwaliteiten van de Megamakerstal om ons heen: Jan is een agrariër die zich naar de maatschappij toe draait. 'Niemand dacht dat dit bedrijf hier zou kunnen blijven bestaan. We zitten ingeklemd in de stad dus groeien in ruimte kan niet. Kiezen om hier te blijven was ook: kiezen om te experimenteren met een ander soort bedrijf.' (...) 'Onze zoektocht is met bedrijven die buiten de agrarische sector vallen. Zorg dat mens en natuur mee mogen genieten met wat je doet. Blijf altijd in contact met mensen. Wat zeggen ze? Wat zoeken ze? Als je het zo doet, krijg je een verhaal. Bij dat verhaal moet je een product hebben. Zo kwam vlees er bij ons bij. Daarop draaien we nu 6 ton omzet per jaar.'

'Koeien hebben rust en ruimte nodig. Sommige mensen ook'

'Zo zijn wij aan onze hulpboeren gekomen. Zo is de winkel er ook gekomen. De groentetuin. Door de multifunctionaliteit ontstaan nieuwe mogelijkheden. De multifunctionaliteit zorgt ervoor dat de koe beter in balans is, en wij zorgen er ondertussen voor dat wij onze kringloop kunnen sluiten. Onze volgende uitdaging: het zoeken naar systemen die geen energie verliezen.'

De volgende stap is een makerscoöperatie

'De stal wordt verbouwd en gaat een coöperatie huisvesten. Met de coöperatie zijn we één met velen. Met veel verschillende partijen: een bakker, een slager en, wie weet, een jammaker. Letterlijk transparante productie – dat je echt kunt zien wat er gebeurt, hoe

BOERENSPREEKUUR

Tijdens het bezoek aan Arie ontstaat het idee voor een boerenspreekuur. Tijdens zo'n spreekuur is de boer even de vraagbaak die jij alles wat je wilt weten voor mag leggen. Of het nu gaat om voedselproductie, teelttips, dierenkennis of levensadvies. Jan omarmt het idee direct: 'Dat kunnen we nu al organiseren!' En weet je wat het mooie is? Het boerenspreekuur vindt inmiddels maandelijks plaats op zijn erf.

het gemaakt wordt.' (...) 'In mijn eentje kom ik niet binnen bij de grote partijen. Maar met de coöperatie kom je wel een ziekenhuisgroep binnen. Of de IKEA.'

De Nieuwe Makers

Het nieuwe voedselfamilielid Sanne wijst ons erop dat wij in ons denken een groep mensen vergeten zijn: de nieuwe makersbeweging van jammakers, fermenteerders, kleine brouwers, chips-makende aardappelboeren en anderen. Deze tweede categorie makers zijn de voedselmakers. Zij maken eten op een schaal die groter is dan hun eigen keuken, maar kleiner dan de industriële processen. De huidige regels – je kookt òf in je keuken en doet wat je wilt, òf je eten wordt in een fabriek voorbereid volgens heel strikte voorschriften – passen niet meer, maar ze zijn er nog wel. Daardoor is voor deze groep veel onduidelijk of zelfs onmogelijk, ondanks het feit dat zij een belangrijke schakel kunnen vormen in nieuwe lokale voedselketens. Zij kunnen lokale en kleinschalige stromen van agrarische producten verwerken en vermarkten bij een lokaal publiek. De Nieuwe Makers passen helemaal in de Megamakerstal, waar andere regels of nog geen regels gelden! De Nieuwe Makers kunnen ons helpen om verspilling tegen te gaan: de bietjes die niet gaaf genoeg zijn voor de losse verkoop zijn gefermenteerd juist heerlijk. De afvalstroom van de één kan de grondstoffenstroom zijn voor de ander.

Padvinders 3.0

Wat als we in de Megamakerstal een soort padvindersclub voor nieuwe technologie op zouden richten? 'Jongeren krijgen alle tools. De lessen in knopen leggen van vroeger zijn vervangen door het leren bedienen van de lasercutter. De jeugd wordt uitgedaagd om op een betekenisvol avontuur te gaan. Daar zijn geen kunstgrepen voor nodig, we hoeven ze alleen maar te wijzen op hoe hard we jongeren nodig hebben bij heel wezenlijke vraagstukken...'

Binnen 10 jaar heeft elke keuken een voedselprinter. Hoe gaat dat de wereld op zijn kop zetten?

De Megamakerstal wordt een voedselvrijplaats.

Zorg dat mens en natuur mee mogen genieten van wat je doet. Blijf altijd in contact met mensen.

KASTEELBOER

Boerderijen als die van Arie en Jan draaien om méér dan voedselproductie. Met onze voedselfamilie proberen wij die kwaliteiten te duiden. Zo ontstaat het begrip 'kasteelboer'. Een kasteelboer heeft de moed om geestelijk vader van een creatieproces te zijn. Hij enthousiasmeert en verkent. Hij creëert een plek waar mensen zich kunnen ontwikkelen en tot zichzelf kunnen komen. Jan: 'Het is intappen op de latente behoefte aan verbinding die veel mensen hebben. Het draait om liefde, vrijheid en kennis. Het gaat in wezen over leiderschap op basis van visie, gekoppeld aan een plek.'
Een boer of producent heeft allerlei manieren om waarde toe te voegen aan wat hij doet: rentmeesterschap, gastvrijheid, sociale duurzaamheid, groene recreatie of het werken met verbeeldingskracht of vernuft. Die waarden zijn op dit moment onzichtbaar in het voedsel.

Ik zie verbinding met andere boeren die sterk staan in hun verhaal, leiderschap en in wat zij nu al doen. Dat verhaal moet verteld worden. Het biedt perspectief.

UPDATE

TOEKOMSTBEELD VENSTERLANDBOUW

Stel je voor dat
80% van de Zuid-Hollandse basisvoedselvoorziening
uit Zuid-Holland komt...

← *Drees, vensterlandbouwpionier*

TOEKOMSTBEELD VENSTERLANDBOUW

Van	*Naar*
bulk mondiaal	bulk lokaal
niche lokaal	niche mondiaal
mondiale keten	regionaal web
uitkering	basisloon
100% beschikbaar	dichtbij
voedselstress	rust

De geuzennaam Vensterlandbouw verwijst naar het politieke principe om van zo dichtbij mogelijk in het eigen basisvoedsel te voorzien. De populaire vensterbankplantjes uit de twintigste eeuw zijn hiervan het symbool geworden.

Markt van 6 miljard

Stel je voor dat 50% van het jaarlijkse Zuid-Hollandse voedsel van Zuid-Hollandse bodem komt dan hebben wij het over een markt van ± 6 miljard euro!* Dat is een enorme zakelijke kans. Wat eten we dan? Hoe gaan wij dan de bedrijven die leveren aan deze markt vormgeven? Wat zou het voor Dik of Ted betekenen?

Gezond basisvoedsel van dichtbij

Rond 1900 wordt de eerste tomaat in Nederland achter glas geteeld. Honderd jaar later is Nederland wereldleider op het gebied van tomatenexport. Zuid-Holland exporteert dan jaarlijks bijna een miljard kilo tomaten.
In 2036 produceert Zuid-Holland nog maar 3.000.000 kilo normale tomaten, voor eigen consumptie. Dat geldt ook voor 80% van de

* De totale uitgave aan eten en drinken is 56 miljard waarvan 35 miljard via supermarkten en 21 miljard via andere kanalen als tankstations en horeca. Op basis van het aantal inwoners in Zuid-Holland, 3,6 miljoen, kan je inschatten dat ongeveer 12 miljard aan eten en drinken wordt besteed in de provincie. Dat zou dus een markt van 6 miljard euro zijn als je uitgaat van het principe: wat van dichtbij kan doen wij van dichtbij.

andere 120 kg verse groente en fruit, 76 kg vlees en 107 kg zuivel die wij jaarlijks eten per persoon. Dit is een direct gevolg van de radicale voedselpolitiek die in Zuid-Holland sinds 2019 van kracht is. Onder het motto van gezond basisvoedsel van dichtbij kreeg vensterlandbouw de wind mee.

De voedselcommissaris is de beschermheer van deze vensterbankpolitiek

Hij/zij heeft opnieuw vergaande bevoegdheden gekregen om de basisvoedselvoorziening te waarborgen in tijden van crisis – en wij zijn ons gaan beseffen dat ons mondiale afwentelingssysteem een crisis van formaat is. In tijden van rust is de commissaris, als transitiemanager, verantwoordelijk om vernieuwing en sociale innovatie rondom deze politiek in goede banen te leiden.

Foodshed 2.0

De Venstervoedselpolitiek is geïnspireerd op de foodshed-theorie uit de 20e eeuw, maar kreeg een geheel eigen Zuid-Hollandse wending. In 2017 werden de harde uitgangspunten aangekondigd. Die brachten meteen een golf van innovatie teweeg. Bijzondere coalities van gevestigde en nieuwe spelers experimenteerden om de grenzen te verkennen tussen haalbaar en wenselijk nieuw gebruik van de 120.000 hectare landbouwgrond die het Zuid-Hollandse landbouwareaal toen bedroeg. De uitdaging was telkens om de lokale bevolking op korte en lange termijn in vers basisvoedsel te voorzien en daarnaast landbouwareaal vrij te houden om met speciale nicheproducten de wereldmarkt te bedienen. Eigenlijk precies het omgekeerde van wat eerder gebruikelijk was.

In 2017 werd de harde keuze als volgt geformuleerd: '80% van de Zuid-Hollandse basisvoedselvoorziening komt uit Zuid-Holland.'

Rust

We weten nu dat de invoering van deze simpele regel grote sociale, economische en ecologische gevolgen heeft gehad in de provincie. Maar in plaats van maatschappelijke onrust te veroorzaken, bracht de keuze voor een lokale basisvoedselvoorziening juist rust. Zelf verantwoordelijkheid nemen voor je voedsel en daarmee ook in directe verbinding staan met wat je eet: dat geeft voldoening.

Jongeren weten precies wat er gebeurt. Ze werken interdisciplinair en komen met bijzondere oplossingen. Hun hand heeft de pasvorm aangenomen van een mobieltje.

2017: behoefte aan een andere basis
De behoefte aan fijnmazige voedseldistributie om direct lokale versproducten naar lokale bestemmingen te brengen, ging gelijk op met het verlangen naar een nieuwe basiseconomie. Die twee versterkten elkaar. De eerste experimenten met het basisloon waren vervlochten met de start van het nieuwe distributiesysteem van de vensterbanklandbouw... De ontwikkeling van een vernuftige webgebaseerde verbinding tussen lokale vraag en lokaal aanbod in combinatie met de opkomst van ultralichte hybride elektrisch-en-mens-geactiveerde voertuigen zorgden net als het primaire voedselproductieproces voor nieuw betekenisvol werk.

2036: basisvoedsel, basiswerk, basisinkomen
In de vensterlandbouwmaatschappij heeft eenieder een basisinkomen en dat maakt het mogelijk om een werkweek te laten bestaan uit werkzaamheden van een heel uiteenlopende aard. Wie zich drie dagen per week ingraaft in research of zich stort op het ontwikkelen van een nieuwe game heeft daarna waarschijnlijk behoefte aan het prikkelen van zijn zintuigen en aan sociaal contact. Velen roosteren zich dan ook in voor een middag aardbeien plukken of voor het langsbrengen van producten bij anderen. Voor veel mensen is het dagelijks bezoek van de voedselverzorger een sociaal moment waar zij naar uitkijken. En het is geen werk dus er loopt geen klok: wanneer de bezorger zin heeft, is er tijd voor een bakje koffie. De bewoners die actief zijn in deze zogenaamde bakfietseconomie krijgen veel maatschappelijke waardering voor hun dagelijkse bijdrage aan de basisvoedselvoorziening.

Aardbei-economie
In 2017 was het bijna niet mogelijk om vers geplukte smaakvolle aardbeien te vinden. Aardbeien kwamen toen vooral uit Spanje: die waren goedkoper. Maar deze aardbeien waren vooral geschikt voor wekenlang transport en opslag... en dat ging ten koste van de smaak. Lokale initiatieven, die met vrijwilligers toch vers geplukte aardbeien naar de consument wisten te brengen, werden in die tijd door de reguliere supermarkten gezien als oneerlijke concurrentie.
Tegenwoordig organiseert en motiveert elke supermarkt zijn eigen pool aan voedselnet-ondersteuners om lokale producten in de schappen te krijgen: zo weten zij veel vitale gepensioneerden te interesseren om deel te nemen aan hun lokale voedselweb.

Gezonde grond
De stabiele afzet zorgt voor rust. Er is nu tijd om het land te laten herstellen van de jarenlange verschraling. Elk jaar weer verbetert het bodemleven en de bodemstructuur met 1 à 2%. In 2036 is de Zuid-Hollandse broccoli de gezondste van de wereld.

Special foodlogistics
Zuid-Holland is nog steeds verbonden met de mondiale verslogistiek. De Zuid-Hollandse greenports, veilingen, distributiecentra en handelsorganisaties hebben zich gespecialiseerd in de invoer van producten die niet of moeilijk lokaal geteeld kunnen worden. De export is gericht op nicheproducten met een hoge toegevoegde waarde en een wereldwijde afzet.

Smartphone-generatie
In 2017 zagen wij aankomen dat voor nieuwe generaties de onbegrijpelijke voedselwetgeving, bestaande labels en barcodes niet meer voldoende zouden zijn. Zij willen weten en begrijpen hoe het écht zit met de producten die ze kopen om hun keuze te maken. 'Haricots verts uit Kenia? Waarom hebben wij die niet hier? En hoe zit het eigenlijk in Kenia... Is het een eerlijk product?'
De smartphone-generatie hackt de waardetoekenning. Nieuw apps maken voor elk product inzichtelijk wat de ecologische voetafdruk is op het moment dat het in het schap ligt en leren je hoe je kunt zien wanneer het niet meer goed is.

Werken met je lichaam in het voedselnet heeft in 2036 aanzien.

80% MADE IN ZUID-HOLLAND: KAN DAT?

Drees Peter daagt 'de Voedselfamilies' uit! Denk mee welke lokale doelstelling wij in 2020 kunnen halen en hoe wij dat samen gaan doen.

Op 25 januari 2017 verwelkomt Drees Peter de Voedselfamilies in zijn houtcel, tussen de kratten. Drees Peter pioniert sinds 2009 met Willem&Drees om lokaal voedsel makkelijk beschikbaar te maken. De eerste paar jaar in samenwerking met supermarkten, maar na 7 jaar wil Drees niet meer 'het spiegeltje aan de wand zijn'. Nu bouwt hij een alternatieve keten waarin boeren en burgers samen aan het stuur zitten. Willem&Drees is daarin samengegaan met Beebox, een leverancier van biologische maaltijdboxen met 100% Nederlandse producten. Supermarkten hebben wel degelijk de intentie om de keten te verduurzamen, maar ze hebben er ook veel belang bij om hun huidige machtige positie in de keten te behouden. Deze machtsconcentratie zorgt uiteindelijk voor verdergaande schaalvergroting met meer anoniem voedsel tot gevolg.

25 jaar geleden was het normaal om veel meer lokaal gevoed te worden. Nu vinden wij het moeilijk om dit als mogelijkheid te zien.

40% lokaal kan nu al! Nog maar 40% lokaal?

Voedselfamilieleden PJ, Merten en Pepik delen hun eerste inschattingen naar aanleiding van een paar uur googelen en rekenen: als wij iets gezonder eten en als wij vraag en aanbod van voedsel lokaal reorganiseren, is 40% lokaal voedsel nu al mogelijk.

Als dit min of meer juist is ingeschat, welke betekenis geef jij hier dan aan? Voor 40% in je eigen voedsel kunnen voorzien... is dat veel, of is het weinig?

Met een serie ingrijpende maatregelen kan Zuid-Holland in de buurt van de 80% komen. Maar dan wel met een heel ander dieet – zonder vlees! – en ook een heel ander landschap. Met natuurgebieden die dienen als voedselbos en een extra Maasvlakte vol hightech in-

stallaties voor zeewier- en visteelt. Bekijk de rekensom op het blog van de voedselfamilies (www.voedselfamilies.nl, klik op 'blog'.)

Het zandlopereffect

Deze eerste vingeroefening maakt Vensterlandbouw tastbaarder en roept hele concrete vragen op. Fruit uit Zeeland, vlakbij en volop voorhanden, is dat niet een beter idee dan alles per se zelf te willen telen? Maar het belangrijkste inzicht is dat die theoretische 40 tot 80% pas daadwerkelijk haalbaar wordt als wij onze voedseldistributie en -verkoop radicaal reorganiseren. In het huidige systeem lukt het niet, al kan het wel.

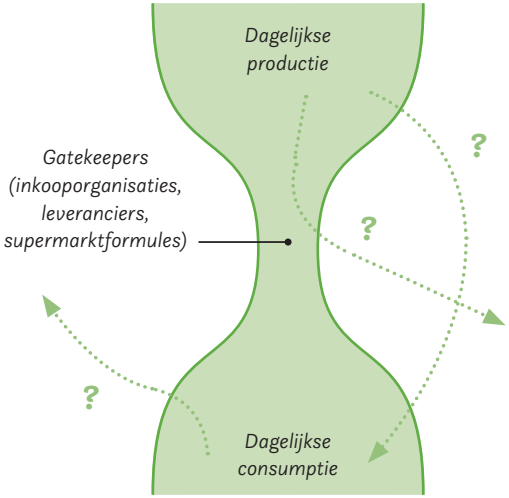

Afbeelding 5

Stel je een zandloper voor, met aan het ene uiteinde wat wij dagelijks met zijn allen in Zuid-Holland produceren en aan het andere uiteinde wat wij dagelijks met zijn allen consumeren. Het smallere midden bestaat uit een handjevol grote leveranciers, inkooporganisaties en supermarktformules. Dat zijn de gatekeepers. Als het je niet lukt om door deze vernauwing te komen, zal je in de huidige situatie amper consumenten bereiken. Daardoor laat de voedselzandloper, zoals deze nu is ingericht, lokale duurzame producten nauwelijks toe.

Via de zandloper hebben wij met zijn allen toegang tot een continu aanbod van betaalbaar en veilig voedsel. Vanuit een economische logica legitimeren wij de zandloper als de meest effectieve manier om onze voedselvoorziening te organiseren. Over de jaren heen zijn structuren en patronen ontstaan (businessmodellen, logistieke gewoontes, regulerende wetgeving, eetgewoontes) die het zandlopereffect versterken. Maar is het zandlopermodel wel de enige manier om aan betaalbaar en veilig voedsel te komen?

Kunnen wij een structurele bypass ontwikkelen voor de vernauwing in onze voedselzandloper?

Om de zandloper heen

Zou het lukken om een grootschalige lokale voedselvoorziening te organiseren, om de zandloper heen? Willem&Drees, Rechtstreeks, Rotterdamse Oogst en anderen pionieren volop. Daar kunnen wij veel van leren, want zij doorbreken de gevestigde orde en de bestaande structuren, patronen en gewoonten.

Wij zijn nog steeds op zoek naar een opschaalbaar peer-to-peer doorbraak-idee waar iedereen aan kan bijdragen en waaruit een lokaal voedselweb kan ontstaan.

Ondertussen werken wij al aan een aantal doe- en fluisterplannen die de bestaande zandloper-patronen ter discussie stellen (zie pagina 83–84).

Als je een aantal kleine producenten samenknoopt, heb je een netwerkje. Maar ik zie al die collega's worstelen en omvallen. Iedereen vraagt zich af: hoe kan dit?

Zelfs al kunnen we 80% lokaal produceren, dan nog moeten we onze voedseldistributie en -verkoop anders organiseren. Dát is de grote uitdaging.

DOE-EN FLUISTERPLANNEN

Bij Drees Peter maken wij de eerste aanzetten voor:

Vertrouwen op groente
Monique en Herman: 'Een duurzame voedselvoorziening vereist een grondige reductie in de consumptie van vlees, en een groter aandeel van groenten in ons dieet. Welke cijferexercities kunnen ons helpen? Het Westland kan Rotterdam voeden. Dat weten we, maar we hebben bewijs nodig. De studenten van nu zijn straks de producenten. Hoe kunnen we hen helpen het op de goede manier te doen?'

Fluisterplan voor radicale keuzes en wetsvoorstellen
PJ: 'Pioniers hebben allang bewezen dat duurzaam voedsel makkelijk kàn. Maar de overheid bepaalt mede de prijs, en de consument kiest met de beurs. Welke maatregelen kunnen ons in de kaart spelen?'
Een paar eerste mogelijkheden: wat ons betreft gaan we toe naar 'aansprakelijkheidsvoedsel'. Kleinschalig geproduceerd voedsel is niet meer HACCP-plichtig, de THT datum kan er af. Daar hoort bij: voedingsonderwijs is onderdeel van het lesprogramma, zodat we weer herkennen wanneer iets niet meer goed is. Dat kun je namelijk prima zien en ruiken. Omgekeerde bewijslast is de dood in de pot van de eigen verantwoordelijkheid.

IJzeren voorraad van landbouwgebieden
Merten en Jan-Willem: 'Ruimtelijke ordening is een subtiel, langzaam, zeer effectief middel om de voedselvoorziening van Zuid-Holland te beïnvloeden. Hoe kunnen wij als provincie lokaal voedsel afdwingen?'
Eerste mogelijkheden: houd een zogenaamde ijzeren voorraad van landbouwgebieden aan. Dit is in China en Zwitserland heel normaal. Met het uitfaseren van fossiele brandstoffen en de woelige geopolitiek in het achterhoofd is een gegarandeerde eigen landbouwproductie geen slecht idee. Compenseer verloren landbouwgebieden. Natuurcompensatie kennen we immers al; waarom creëren we niet eenzelfde compensatiesysteem voor de landbouw? Stapel functies. Naast de voedselvoorziening is er ook behoefte aan bijvoorbeeld schoon water, duurzame energie, biodiversiteit en recreatie. Geen monocultuur, maar diversiteit en afwisseling.

Geheime voedselafspraken
Christine vertelde ons over 'Commissie Stiekem' in Groningen. 'Geheime tafels' om onder de radar de mogelijkheden te verkennen samen met anderen. 'Regels en protocollen maken het soms onbedoeld lastig om duurzaam voedsel op het bord te krijgen, thuis en vooral ook bij overheden en instellingen. Waarom niet eerst aftasten en uitproberen wat er wél kan?' Succesfactoren in Groningen waren: handelen op persoonlijke titel, diversiteit, onder de radar, samen kunnen doen wat formeel nog niet mag, en vertrouwen.

De groenste familie van Nederland
Alex: 'We hebben onze idealen op het gebied van duurzame voedselvoorziening, en we willen aan de knoppen draaien. Het middel is: de vraag. Hoe groter de vraag, hoe groter de druk. Door groene organisaties en netwerken te verbinden ontstaat voor duurzame voedselinitiatieven een breder draagvlak, met meer afnemers. (...) In februari houden we een eerste werkoverleg om dit uit te diepen met natuur-en landschapsorganisaties.'

Nabijheid schept een sociale band waardoor je elkaar iets gunt en waardoor je de schaal niet te groot maakt.

UPDATE

DEEL 4

PROEFTUINEN EN DOORBRAAKPROJECTEN

Welk van onze zoekrichtingen, proeftuinen en doorbraakprojecten spreekt jou aan?

VOLG DE GEK

In de reguliere landbouw word je al snel vreemd gevonden, laat staan dat je een ander met zijn gekke idee wilt volgen. Toch is dat precies waartoe wij je willen uitnodigen.

In 'de Voedselfamilies' verkennen wij nieuwe werkelijkheden en zijn wij op zoek naar doorbraakprojecten. Elke ontmoeting is een incubatiekamer die nieuwe werkelijkheden iets tastbaarder maakt. Daarbij ontstaan voortdurend ideeën die goed voelen en energie geven tijdens het bedenken. Sommige ideeën blijken maar even houdbaar: ze helpen de verkenning verder, om daarna weer losgelaten te worden. Andere ideeën zijn direct uitvoerbaar, ze zoeken alleen nog naar mensen: zodra iemand ze omarmt en ernaar gaat handelen, bestaan ze. Weer andere ideeën hebben een radicaler karakter; zij hebben een langere adem nodig, en meer mensen om ze uit te proberen. Deze doorbraakprojecten vragen veel tijd en aandacht.

In de gewone landbouw word je snel raar aangekeken.

Slaat een idee aan of slaat een idee dood? Er zijn twee simpele manieren om daarachter te komen:

1. Het idee delen en kijken wat het met anderen doet.
2. Het idee uitproberen in de praktijk, en daarvan leren.

Wat doen onderstaande potentiële doorbraak-ideeën en bestaande proeftuinen met jou? Welke ideeën of proeftuinen spreken jou aan en zou je willen volgen? En welke ideeën zou jij zelf of met anderen willen uitproberen? Van welke ideeën zou jij willen leren?

Pioniers pionieren zelden samen

Het Voedselfamilienetwerk heeft veel pionierende leden die een eigen vernieuwende praktijk draaiende houden. Dat kost naast creatief vermogen ook tijd en energie. Vaak alle tijd en energie die er is. De capaciteit om daarnaast structureel aandacht te geven aan

een nieuw gezamenlijk idee, is niet altijd even groot. Daarbij kost het veel energie om door bestaande manieren van doen, denken en organiseren heen te breken. Experimenteerruimte is voor pioniers een belangrijke voorwaarde om tot nieuwe ideeën te komen en daar samen mee aan de slag te gaan.

Met de Voedselfamilies doen wij ons best om samenwerkende pioniers maximale ruimte te geven. En we vragen ook maximale ruimte: wij zien dat het nodig is om pioniers die besluiten samen iets uit te proberen, te steunen door het aanbieden ruimte. Niet alleen fysieke ruimte, maar ook juist financiële, juridische en mentale ruimte.

Samenwerken aan kennisontwikkeling geeft boost aan proeftuinen

Het Voedselfamilies Kennis- en Ontwikkelprogramma is een netwerksamenwerking van DRIFT-Erasmus Universiteit, Hogeschool InHolland, HAS Hogeschool, Wageningen Economic Research en de provincie. Dit programma wordt vormgegeven en uitgevoerd door geëngageerde onderzoekers en docenten die reflecteren op de ontwikkelingen die de potentiële doorbraakideeën en proeftuinen doorlopen. Deze samenwerkende partners willen de lessen in kaart brengen. Duurzame innovaties komen alleen verder naar volgende fasen in het innovatiesysteem met een gestructureerde kennisontwikkeling en kennisverspreiding. De kennispartners vertalen de opgedane ervaringen naar ondernemers die geïnteresseerd zijn in een volgende stap naar duurzame innovatie.

Kennisontwikkeling en kennisdeling zijn essentieel bij de uitvoering van de innovatie-experimenten in de vorm van proeftuinen. Uitwisseling van opgedane kennis en leerervaringen vinden plaats in de concrete proeftuinen, tussen de concrete proeftuinen en op strategisch kennisniveau. De kennispartners werken nauw samen en willen elkaar versterken in die samenwerking. Elke partij brengt kennis, studenten en menskracht in. Partijen willen hun onderwijs en onderzoek up to date houden door mee te doen aan deze duurzame innovatieaanpak. Looptijd van de samenwerking is ca. 4-6 jaar en gekoppeld aan de uitvoering van de InnovatieAgenda Duurzame Landbouw van de provincie.

Eerst denk je dat zo iemand gek is, een tijdje later doet iedereen het zo...

De mensen in het Kennis- en Ontwikkelprogramma gaan in 2017 en komende jaren de volgende activiteiten uitvoeren:

- Strategisch teambijeenkomsten (sturing en coördinatie programma);
- Kennisondersteuning aan innovatieprojecten in de proeftuinen;
- Ambitiedagen: geleerde lessen bundelen, profilering, communicatie;
- Reflexieve monitoring van de proeftuinen en het programma als geheel;
- Impactverkenningen van de proeftuinen en de InnovatieAgenda;
- Kennisdeling;

In een jaarlijkse cyclus verzorgt het kennisteam: leergeschiedenis, duiding geleerde lessen, coördinatie activiteiten, identificeren nieuwe onderzoeksvragen, dynamische leeragenda.

UPDATE

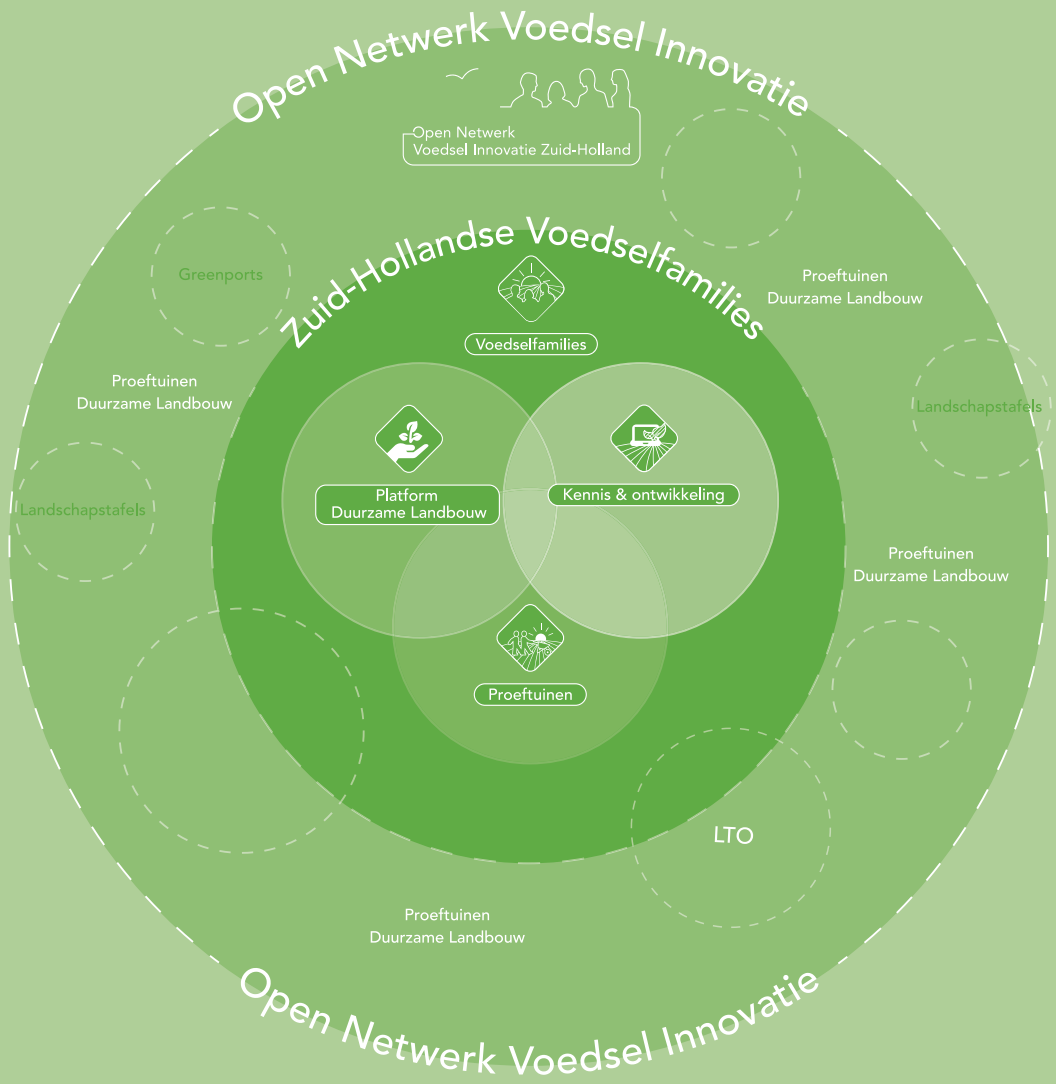
Open Netwerk Voedsel Innovatie
Open Netwerk
Voedsel Innovatie Zuid-Holland
Zuid-Hollandse Voedselfamilies
Voedselfamilies
Platform
Duurzame Landbouw
Kennis & ontwikkeling
Proeftuinen
Greenports
Proeftuinen
Duurzame Landbouw
Landschapstafels
Proeftuinen
Duurzame Landbouw
Landschapstafels
Proeftuinen
Duurzame Landbouw
LTO
Proeftuinen
Duurzame Landbouw
Open Netwerk Voedsel Innovatie

PROEFTUINEN EN MOGELIJKE DOORBRAAK-PROJECTEN

Van welke proeftuinen en doorbraak-projecten krijg jij energie?

GEZOCHT: ZUID-HOLLANDSE LANDBOUWPIONIERS VOOR DUURZAME INNOVATIE!

De provincie Zuid-Holland is op zoek naar mensen met vernieuwende ideeën en de ambitie om een proeftuin te starten voor duurzame innovaties in Zuid-Holland. Een proeftuin is een zichtbare plek in Zuid-Holland waar koplopers in samenwerking nieuwe mogelijkheden voor regionaal, duurzaam en betaalbaar voedsel ontwikkelen en uitproberen. Soms met de provincie en met budget vanuit de InnovatieAgenda Duurzame Landbouw, soms met het Innovatienetwerk, soms los daarvan. Het vernieuwingsnetwerk Zuid-Hollandse Voedselfamilies is een kraamkamer voor zulke proeftuinen.

1. MEGAMAKERSTAL ALS VOEDSELVRIJPLAATS

Potentieel doorbraak-project
De eerste megamakerstal wordt een voedselvrijplaats: een plek zonder HACCP en THT en mét aansprakelijkheidsvoedsel. Een plek om ervaring op te doen in het produceren en consumeren van voedsel in een wereld waarin contact, vertrouwen en zintuiglijke informatie voorop staan.
Idee zoekt trekker en mensen

2. MAKERSCOÖPERATIE

Proeftuin
Voedselfamilie-lid en fermenteerder Sanne startte een kennisdeel-netwerk voor Nieuwe Makers, die vaak tegen dezelfde problemen aanlopen. Het netwerk staat open voor iedereen, van 'zuivelaars met eigen vee en boerderij-chipsbakkers tot huismoeders die jammetjes maken en willen professionaliseren'. Ze delen expertise, ervaringen en dilemma's. Op het gebied van techniek, maar ook bijvoorbeeld met betrekking tot voedselveiligheid, etiketteringswetgeving, merkbescherming en potentiële nieuwe verkoopkanalen.
Trekker: Sanne Zwart
www.flowersandsours.nl/cooperatie
of mail naar info@flowersandsours.nl

3. BABYPOEPTOMATEN: AFVAL BESTAAT NIET

Potentieel doorbraak-project
Kunnen wij een voedselafvalvrije samenleving bereiken? Babypoep gebruiken voor voedselteelt is nu nog niet legaal, maar het kán wel. Om de mogelijkheden en obstakels te verkennen zetten wij een teeltexperiment op: wij laten tomaten groeien op gevulde bamboe babyluiers. Wat komen we daarbij tegen?
Idee zoekt trekker en mensen

4. RADICALE KEUZES VOOR ZUID-HOLLAND

Potentieel doorbraak-project
PJ: 'Pioniers hebben allang aangetoond dat duurzaam voedsel maken mogelijk is. Maar het kan pas de norm worden als structuren en werkwijzen veranderen.' Oude, bestaande structuren vormen barrières voor duurzaam voedsel. Een voorbeeld: Nieuwe makers lopen stuk op voedselveiligheidsregels die in hun context grotendeels overbodig zijn maar die 'klein beginnen' onmogelijk maken.
Welke radicale keuzes en wetsvoorstellen kan de provincie Zuid-Holland inzetten om duurzame lokale voedselvoorziening te stimuleren? Welke obstakels kan de overheid weghalen? Een eerste aanzet is gemaakt. Wie ontwerpt en verkent mee?
Trekker: PJ Beers
Idee zoekt nog meer mensen

5. IJZEREN VOORRAAD VAN LANDBOUWGEBIEDEN

Potentieel doorbraak-project
Het maken van een omgevingsvisie is een effectief middel om de eerder genoemde zandloper te veranderen. Mogelijke onderdelen van zo'n gebiedsvisie zouden kunnen zijn: het aanhouden van een ijzeren voorraad van landbouwgebieden, in aanvulling op natuurcompensatie ook overgaan tot landbouwcompensatie, toewerken naar een ander landgebruik: 50% voor lokale voedselvoorziening.

Hoe ziet onze omgevingsvisie voor Zuid-Holland eruit en hoe zetten we hem – letterlijk – op de kaart?
Trekkers: Merten Nefs en Jan-Willem van der Schans
Idee zoekt nog meer mensen

LASTIGE VERANDERING ONDERSTEUNEN

Bert: 'Blijvende en betekenisvolle verandering aanbrengen in primaire voedselproductie is lastig en niet altijd 'fotogeniek'. Wanneer het gaat om het opzetten van projecten zijn er altijd 'beroepsprojectontwikkelaars' die snel iets op poten kunnen zetten wat er overtuigend uitziet. En er zijn projecten die goed vallen, maar die een beperkte impact hebben. Veel primaire producenten proberen in hun werk en leven van alles uit, en daar zitten dingen bij die potentieel over tien jaar nóg impact hebben. Maar de mensen met goede ideeën zijn niet altijd de mensen die een projectplan kunnen schrijven of naar buiten treden met wat zij doen. Zij zouden een voorbeeldfunctie kunnen hebben maar schrikken er vaak voor terug: 'mij niet gezien'.
'Mij niet gezien' hoor ik jammer genoeg vaak om me heen.
Eén van de dingen die wij kunnen doen met dit netwerk is elkaar helpen om onze ideeën scherper te krijgen. Of onze denkkracht als netwerk aanbieden aan iemand die iets doet wat wij de moeite waard vinden, en die wij willen steunen.'

Vanuit verbinding worden andere dingen logisch.

6. BOOKING.FOOD, EEN BAKFIETSECONOMIE MET BASISINKOMEN

Potentieel doorbraak-project
Lokale voedselvraag en lokaal voedselaanbod worden virtueel gematcht via een webplatform met eenzelfde vernuft als booking.com. De distributie wordt gedaan met bakfietsen door een breed scala aan Zuid-Hollanders: fitte pensionado's, deeltijd-advocaten en de eerste horde mensen met een basisinkomen.
Idee zoekt trekker en mensen

7. PROEFTUIN VOOR EEN DEMOCRATISCHE LANDBOUW

Proeftuin
Waardering van duurzaamheid in de voedselketen neemt toe doordat maatschappelijke organisaties en bewoners uit omliggende gemeenten zich verbinden met de duurzame bedrijfsvoering van de boer. Zo wil de boer een lokaal kwaliteitslogo ontwikkelen en zijn producten een toegevoegde waarde geven.
Trekker: Kaasboerderij De Vierhuizen/Freek van Leeuwen in samenwerking met IVN, zonnecollectoren, NMZH, Vogelbescherming, EKOPlaza.

8. KRINGLOOP MET SCHAAPSKUDDE

Proeftuin
Op locatie De Zuileshoeve in de Nieuwe Hollandse Biesbosch wordt een kringloop-landgoedbedrijf met schaapskudde opgezet. Omliggende akkerbouwbedrijven worden betrokken bij en werken samen met dat circulaire systeem. De Zuileshoeve wil uitbouwen, met recreatie en een zorgboerderij. Er wordt een uitstralingseffect op schapenbedrijven in heidelandschappen elders verwacht.
Trekkers: schaapskudde Eiland van Dordrecht, gilde van traditionele schaapherders, parkschap Nationaal Park De Biesbosch, akkerbouw- en zorgboerderij De Zuidpunt, veeteelt- en recreatieboerderij Middelbroek.

Diversiteit is welvaart en overvloed. Altijd. Kijk naar andere sectoren en spreek met andere mensen. We kunnen ons nog veel meer verwonderen.

9. VAN HOEKSE BODEM NAAR ROTTERDAMS BORD

Proeftuin
Ontwikkelen van een verdienmodel, marketingaanpak voor het mouten en spruiten van granen. Ontwikkeling van nieuwe producten zoals broden. Met marketingdeskundige opzetten van marktconcepten in een korte keten. Ook bijdragen aan klimaatadaptatie, volksgezondheid en biodiversiteit.
Trekkers: Klompe Landbouw VOF Hoeksche Waard in samenwerking met Meesterbakker Uljee uit Rotterdam.

10. KANSEN VOOR KAAS

Proeftuin
Ombouw landbouwbedrijf met onder meer een fruittuin en doorgroeikans naar smaakcentrum en bezoekboerderij.
Trekkers: Booij Kaasmakers, Booij & Brandwijk Kaasontwikkeling, Alblasserwaard, met aangrenzende geitenmelkveehouder.

11. DE PROEFSCHUUR

Proeftuin
Een coöperatie opgezet door telers, waaronder Voedselfamilielid Arnout. Doel: zoveel mogelijk verschillende producten die op Voorne-Putten geteeld of geproduceerd worden afzetten bij bedrijven in de regio. Voorne-Putten heeft zowel akkerbouw en veehouderij als tuinbouw: veel diverse producten dus. Met zo'n korte afstand krijgt het product niet de tijd om kwaliteit te verliezen, worden telers herkenbaarder en wordt seizoensgebonden 'eten van om de hoek' heel gewoon. De proefschuur is in ontwikkeling en hoopt rond juni te starten. Volg het via twitter.com/deproefschuur.
Trekkers: Arnout den Ouden, Anneke Lugtenberg, Leen van Marion, Jan Varekamp.

12. TIEN DROOMBOEREN

Potentieel doorbraak-project
Onrendabele gronden toekennen aan tien droomboeren met een basisinkomen om de eerste stappen te verkennen richting een waterpark. Zij krijgen de grond niet in eigendom, wel krijgen zij langdurig eigenaarschap.
Idee zoekt trekker en mensen

13. WATERPARK

Proeftuin
Eén van de drie toekomstperspectieven van de eerste voortgangsrapportage, 'Zuid-Hollandse Voedselfamilies'. In het waterpark spelen voedselproductie, waterbeheer en landschapsbeheer een hoofdrol. Een waterpark is een mooie waterrijke polder. Maar dan één waar gewerkt wordt aan nieuwe teelten of nieuwe manieren van voedselproductie, in bedrijven die naast landbouw ook een bijdrage leveren aan water- en landschapsbeheer.

Samenwerking en verbinding wordt gezocht met 'unusual suspects' als pensioenfondsen, ziekenhuizen e.d.
Trekkers: Andries Middag (LTO Noord), Hans Schouffour, Theo Vogelzang.

14. POWER TO AMMONIA

Proeftuin
Energiebenutting uit de waterkringloop op het eigen bedrijf via waterstof met lokaal opgewekte (wind)energie. Eigen ammoniak-kunstmestproductie en terugdringing van fossiel brandstofverbruik op het agrarisch bedrijf. Samenwerking met energiebedrijf Stedin, Van Iperen. Onderdeel van grotere ambitie van energie-eiland Goeree Overflakkee.
Trekkers: PNO Advies B.V., Akkerbouwbedrijf A.P.C. van Peperstraten te Oude-Tonge.

15. SAMEN INNOVEREN VOOR GROENE GROEI

Proeftuin
Frans Franzen, een boer op Goeree Overflakkee wil een kennis- en innovatiecentrum opzetten voor de akkerbouw in het Deltagebied. Hij zoekt vernieuwing omwille van een goede en gezonde bodem, verbeterde teelttechnieken en versterking van de samenwerking in de keten. Zijn ambitie is dus breed. Samenwerking met akkerbouwers in het Deltagebied en met kennispartners CLM, onderwijspartners HAS en InHolland, Novifarm, van Iperen.
Trekkers: Franzen Landbouw C.V., Goeree-Overflakkee.

16. MIDDENKADER IN BEELD

Potentieel doorbraak-project
Dit jaar zijn wij ons steeds meer gaan verwonderen over de middenschaal: producenten, distributeurs, makers en retailers die niet heel groot zijn, maar ook niet heel klein. Vaak familiebedrijven. Voor wie verandering wil bewerkstelligen is dit een interessante schaal, want met de middenschaal kan je sneller en ben je gelijkwaardiger.
Hoe groot is het Zuid-Hollandse middenkader op het gebied van voedsel eigenlijk? En door welke mensen wordt het gevormd? Kunnen we dat middenkader in beeld brengen?
Idee zoekt trekker en mensen

17. DE GROENSTE FAMILIE VAN NEDERLAND

Potentieel doorbraak-project
Hoe groter de vraag om duurzame voedselvoorziening, hoe groter de druk wordt om in die vraag te voorzien. Een manier om verder te komen is: zorgen dat degenen die het goed doen, de wind mee krijgen. Bijvoorbeeld door te zorgen voor voldoende afname. Alex: 'Door bestaande groene organisaties en netwerken te verbinden kan een breder draagvlak met

meer afnemers worden gegenereerd voor duurzame voedselinitiatieven. In februari 2017 houden we een eerste werkoverleg met natuur-en landschapsorganisaties om dit idee uit te diepen. Een cross-over-pilot: netwerkkracht voor matchmaking!'
Trekker: Alex Ouwehand
Idee zoekt mensen

18. VOEDSELCOMMISSARIS

Potentieel doorbraak-project
Wat ons betreft komt er een nieuwe Zuid-Hollandse Voedselcommissaris! Hij of zij zou niet alleen in tijden van crisis voor een basisvoedselvoorziening moeten zorgen, maar vooral in tijden van voorspoed – zoals nu – de aanjager kunnen zijn van een duurzame voedselvoorziening. Wat moet en kan hij of zij doen?
Idee zoekt mensen

19. INNOVATIELANDSCHAP MIDDENINDELFLAND | PROEFTUIN

Proeftuin innovatielandschap
Rondom het netwerk duurzaam boer blijven Midden-Delfland willen de gemeente Midden-Delfland en de provincie innovaties stimuleren voor behoud en versterking van agrarisch ondernemerschap en landschap. De droom is: Landbouwbedrijven in Midden-Delfland kiezen samen voor een duurzame toekomst. Met de wijde omgeving ontwikkelen ze hotspots van duurzame innovaties met uitstraling naar andere bedrijven, naar het hele gebied en uiteindelijk op alle betrokkenen dichtbij en ver weg. Het innovatielandschap is experimenteel, is een transitie en gaat over waardevermeerdering. Het eerste doel is het opbouwen van het innovatienetwerk en het opzetten van 4 proefboerderijen.
Trekkers: Arie van den Berg en Corne van Leeuwen, betrokken ondernemers, gemeente en provincie faciliteren en organiseren.

20. WELK POTENTIEEL DOORBRAAK-PROJECT ZIE JIJ VOOR JE, MET WELKE PROEFTUIN BEN JIJ BEZIG?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

UPDATE

Tussen 1996 en nu zijn we van een draadjestelefoon
naar iPhones en smart-koeienhalsbanden gegaan.
Gaan we mee naar 2036 of denken wij: het is wel goed zo?

Bert
Melkveehouder

RECHTSTRECX
PAUL TREU

Hoeveel mensen moet je bereiken om verschil te maken?

Rachelle
Ketenpionier

De studiegroepen van bioboeren zijn fantastisch;
niks is gek, iedereen doet het anders.
Als je bioboer wordt moet je alles opnieuw ontdekken.
Gras groeit langzamer dan je op de opleiding hebt geleerd.

Arie
Biologisch veehouder

Ik ben een boerenzoon in de stad.
Iedereen zou op loopafstand landelijkheid moeten kunnen ervaren.
De stad kan ons platteland worden.

Jan-Willem
Professor voedselverduurzaming

COLOFON

Deze voortgangsrapportage is een manier om het zich ontwikkelende verhaal van de Zuid-Hollandse Voedselfamilies te vertellen. De tekst is geschreven op basis van de ideeën en inzichten die ontstonden tijdens gesprekken in en met de Voedselfamilies.

Blijf op de hoogte
Volg de Voedselfamilies op www.voedselfamilies.nl, via Twitter @Voedselfamilies, of door op LinkedIn of Facebook te zoeken naar de groep 'Voedselfamilies Zuid-Holland.'
Ziet u kans om bij te dragen aan de transitie naar duurzame landbouw? Geef dan uw reactie door aan de persoon die u deze voortgangsrapportage heeft aangeboden, of geef ze door aan Hans Koot (06 525 725 36 / jcm.koot@pzh.nl).

Programmaraad van de Voedselfamilies:
PJ Beers, Drees Peter van den Bosch, Ted Duijvestijn, Pepik Henneman, Hans Koot, Andries Middag, Jan-Willem van der Schans, Bert Vollering en Sanne Zwart.

Strategisch team kennis- en ontwikkelprogramma:
PJ Beers en Monique de Knegt, HAS Hogeschool; Nathalie de Ridder, InHolland; Marie-José Smits en Theo Vogelzang, Wageningen University & Research; Hans Koot, Varsha Pherai, Lucas Mutsaers, Provincie Zuid-Holland; Peter Hilgen, Ministerie van Economische Zaken.

Transitieteam Duurzame Landbouw Zuid-Holland:
Team Duurzame Landbouw Provincie Zuid-Holland: Jaap Halbersma, Hans Koot, Lucas Mutsaers, Varsha Pherai, Melva Rosaria, Astrid Vriezen, Menko Wiersma, Feiko van Dok.
Meneer de Leeuw, werkplaats voor maatschappelijke verandering: Pepik Henneman, Jantine Wijnja, Hedwich van der Steen.
Communicatiebureau VHGK: Marian van Charante, Huib Bannier, Alex Clumpkens.

De Zuid-Hollandse Voedselfamilies worden gestimuleerd door de InnovatieAgenda Duurzame Landbouw van de provincie Zuid-Holland. Met deze agenda wil de provincie, via netwerken en proeftuinen, koplopers in de landbouw- en voedselketen helpen nieuwe perspectieven en initiatieven te ontwikkelen. Ons doel: gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel voor iedereen!

🄯 copyleft Platform Duurzame Landbouw Zuid-Holland

Uitgave: ..... mei 2017
Redactie: ..... Pepik Henneman en Jantine Wijnja
Vormgeving en illustraties: ..... Laurenz van Gaalen
Grafisch concept: ..... Laurenz van Gaalen en Alex Clumpkens
Fotografie: ..... Hugo Schuitemaker
Tekstcorrectie: ..... Judith Tankink
Drukwerk: ..... ecodrukkers

Voedselfamilies

Open Netwerk
Voedsel Innovatie Zuid-Holland

De Voedselfamilies zoekt mensen met creativiteit en doorzettingsvermogen die vanuit en voor Zuid-Holland samen met ons nieuwe ideeën willen verkennen, willen uitproberen en daar weer van willen leren. Met dit Zuid-Hollandse vernieuwingsnetwerk willen wij lokaal bijdragen aan een duurzame, gezonde en betaalbare voedselvoorziening. Klinkt dat technisch? Voor ons betekent dit: eten maken waar je blij van wordt. Onder de naam de Voedselfamilies geven wij onszelf tot 2020 de tijd om met projecten doorbraken in de huidige manier van doen, denken en organiseren van ons voedselsysteem te bewerkstelligen. Doe je mee?

Voedselfamilies

Open Netwerk
Voedsel Innovatie Zuid-Holland